ARH Diss.B-25491

T A R T U R I I K L I K Ü L I K O O L

N S V L i i d u a j a l o o k a t e e d e r

L. K i i k

T A R T U Õ P E T A J A T E S E M I N A R

1877 - 1918

D i p l o m i t ö ö

inv. nr. 1623

NSVL ajaloo kat.

Juhendaja:

dots.kt.L.Eringson

T a r t u 1961

S i s s e j u h a t u s.

Klassiühiskonnas on valitsevad klassid alati püüdnud kooli kaudu kasvatada endale kuulekaid alamaid, sisendades kasvavasse põlvkonda austust oma peremeeste ja valitseva ühiskondliku korralduse vastu. Nii toimus see ka praegustel Eesti aladel kogu kooli olemasolu jooksul. Kuigi Baltimaad kuulusid Venemaa koosseisu, olid siin kindlustanud endale valitseva seisundi balti-saksa mõisnikud ja nende teenistuses seisev luteri kirik nii majanduslikul, poliitilisel kui ka ideoloogilisel alal.

XIX sajandi II poolel aga kujunes siin kapitalistlike suhete arengust tingituna komplitseeritud poliitiline olukord, milles põrkusid kokku kahe valitseva reaktsioonilise klassi - balti-saksluse ja vene isevalitsuse huvid, tallates oma eesmärkide taotlemisel hoolimatult jalge alla kohaliku elanikkonna valdava enamuse rahvuslikud ja demokraatlikud nõudmised.

See, kahe valitseva klassi huvide kokkupõrkumine, võitluses ülevõimu pärast Baltimaadel, avaldus väga ilmekalt ka tolleaegses hariduspoliitikas.

Üheks omapäraseks õppeasutuseks venestuspoliitika elluviimisel kujunes 1877. aastal tsaarivalitsuse poolt Tartusse asutatud uus Õpetajate Seminar, mille kõrval teised rüütelkondade ülalpidamisel seisvad õpetajate seminarid pidid oma tegevuse lõpetama, suutmata kohaneda venestusperioodi nõue-

tele. Seminari loomine eelnevas hariduspoliitikas ja seminaris eneses avaldus ilmekalt tsaarivalitsuse poliitika.Baltimaade suhtes.

Käesoleva diplomitöö ülesandeks ongi anda lühike ülevaade Tartu II Õpetajate Seminari ajaloost selle neljakümneaastase tegevuse jooksul.[1]

Selle seminari asutamine teenis kahtlemata reaktsioonilisi eesmärke venestamise läbiviimisel. Teisest küljest aga sai uus seminar põhiliseks lüliks võitluses balti-saksa konservatiivse pedagoogika vastu ning avas tee vene eesrindliku kultuuriga tutvumiseks maaelanikkonna laialdastes kihtides

Senini on Tartu II Õpetajate Seminari kohta avaldatud pikem kirjutis 1929. aastal ilmunud kogumikus "Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928". Samuti on ilmunud üksikuid artikleid ajakirjanduses juubeliaastapäevade puhul 1903. ja 1928. aastal. Peale selle on ajakirjanduses ilmunud hulgaliselt jooksvat informatsiooni seminari kohta.

Kõnesolevat seminari käsitlev osa on eelpoolnimetatud kogumikus koostatud endise seminari kasvandiku M. Kiiratsi (kirjanikunimega tuntud Mats Mõtslane) poolt endiste kasvandike mälestuste põhjal.

---

1 Enne II Õpetajate Seminari asutamist oli Tartus juba kaks õpetajate seminari: 1. 1828. aastal asutatud Tartu Õpetajate Seminar, milline seoses selle seminari asutamisega nimetati Tartu I Õpetajate Seminariks,ja 2. 1873. aastal Liivimaa rüütelkonna poolt asutatud Tartu Eesti Vallakooliõpetajate Seminar, milline direktor Hollmanni nime järgi on tuntud ka Hollmanni Seminarina. 1889. a. seoses Tartu I Õpetajate Seminari sulgemisega nimetati Tartu II Õpetajate Seminar ümber Tartu Õpetajate Seminariks.

Kahtlemata vähendab tunduvalt kirjutise ajaloolist väärtust asjaolu, et selle koostaja, M. Kiirats, ei ole kasutanud arhiivimaterjale. Selle tõttu esineb töös mõningaid ebatäpsusi. Samuti esineb kirjutises eesti rahvusluse ülistamist. Autor on piirdunud kirjeldava stiiliga analüüsimata põhjusi, millest ühed või teised nähtused Seminari elus olid tingitud. Samuti kaldub ta periodiseerima seminari ajalugu üksikute direktorite järgi, arvestamata üldist ühiskondlik-poliitilist olukorda. Seega tuleb selle teose väärtust hinnata rohkem kodanliku perioodi vaimus kirjutatud memuaaride kogumikuna kui seminari ajaloona. Märkimist väärib siiski asjaolu, et autor on toonud ära rea huvitavaid mälestusi 1905-1907. a. revolutsioonilistest sündmustest ja selle järelkajana toimunud ringide tegevusest seminaris.

Nõustuda ei saa kogumiku toimetuse ja hilisemas kirjanduses käibeloleva kontseptsiooniga, nagu oleks 1877. aastal asutatud Tartu II Õpetajate Seminar olnud 1828. aastal asutatud Tartu Seminari loomulik jätk. Tegelikult eksisteerisid mõlemad seminarid 1) erinevate põhikirjadega, 2) erinevate direktoritega eraldi majades rea aastate jooksul paralleelselt, kuni viimane tsaarivalitsuse poolt 1889. aastal suleti.

Käesoleva töö kirjutamisel on peamiseks allikaks olnud ENSV Riikliku Ajaloo Keskarhiivi Tartu ja Riia Õppekonna kuraatori fond, milline sisaldab seminari aastaaruandeid, direktorite ning õppekonna kuraatorite kirjavahetust seminari

ellu puutuvates küsimustes[1].

Kahjuks on aga seminari elu käsitlevad materjalid selles fondis äärmiselt katkendlikud, varasema perioodi kohta aga peaaegu täielikult puuduvad.

Rikkalikku memuaarse iseloomuga materjali andis veel Tartu Õpetajate Seminari Vilistlaskogu fond. See sisaldab eelpoolmainitud 1929.a. ilmunud kogumiku koostamiseks kogutud seminari endiste kasvandike mälestusi, mis aga mõningaid osas kannatavad kodanlikul perioodil omase tendentsliku käsitluse all.

Tartu Õpetajate Seminari fondis on ENSV Riikliku Ajaloo Keskarhiivis säilinud vaid üksikud, peamiselt raamatupidamise dokumendid ning seetõttu omas töö koostamisel kõrvalist tähtsust. Seminari rikkalik arhiiv viidi kooli evakueerimisel 1917.a. sügisel kaasa Davlekanovo linna (praeguses Baškiiri ANSV-s). Selle edaspidise saatuse kohta kahjuks andmed puuduvad.

Väärtuslikku materjali sai autor veel vestlustes seminari endise kasvandiku Juhan Karmaga peamiselt 1905-1907.a. revolutsioonile järgnenud seminaristide salajaste ringide kohta ja neis tundmaõpitava kirjanduse kohta.

---

1 1870. aastal viidi Tartu Õppekonna kuraatori kantselei Riiga, kusjuures Tartu Õppekonna nimetus säilis. 1876. aastal toodi see jälle tagasi Tartusse ja 1886. aastal viidi uuesti lõplikult üle Riiga. Tartu Õppekonna nimetus aga säilis kuni 1893. aastani, mil see nimetati ümber Riia Õppekonnaks.

Peale eelpooltoodu on kasutatud mitmesugust perioodikat ja XIX sajandi II poole ja XX sajandi alguse ühiskondlik-poliitilist ning hariduslikku olukorda käsitlevat kirjandust.

Käesolev töö on esimeseks katseks anda pikem ülevaade Tartu II Õpetajate Seminari ajaloost nõukogude ajalooteaduse printsiipidest lähtudes. Arhiivmaterjali vähesuse tõttu ei pretendeeri töö kaugeltki selle kooli ajaloo põhjalikule käsitlusele.

I PEATÜKK

Sotsiaal-poliitiline ja hariduslik olukord 19. sajandi 60-70-ndail aastail ning seminari asutamine.

XIX sajandi 60-70-ndail aastail toimusid Tsaari-Venemaa majanduslikus ja ühiskondlik-poliitilises elus olulised muudatused. 60-ndate aastate kodanlikud reformid lõid soodsamad võimalused kapitalismi intensiivsemaks arenemiseks nii tööstuses kui ka põllumajanduses.

Vahetus seoses Tsaari-Venemaaga intensiivistus sajandi II poolel kapitalismi arengu protsess ka Baltimail. Selle protsessi baasil toimuvad olulised muudatused ka Eesti- ja Liivimaa majanduslikus ja ühiskondlik-poliitilises elus. Tekkis eesti kodanlik-demokraatlik rahvuslik liikumine, mis oma teravikuga oli suunatud feodaalkorra jäänuseid ülalhoidvate alussammaste - mõisamaa valduse, nn. balti erikorra ja luteri kiriku vastu.

Samal ajal tekkis balti erikorrale palju ohtlikum olukord 60-ndate aastate reformide rakendamise võimalusega Baltimail.

Aktiviseerub balti erikorda vaenulikult suhtuvate ringkondade tegevus eesotsas slavofiilidega ja mõningate õukonnale lähedal seisvate mõjuvõimsate isikutega. Mõisnikud ja pastorid asusid meeleheitlikult kaitsma oma esiisadelt päritud privileege - seisuslikku omavalitsust, kirikut, haridussüs-

teemi ja saksa keele valitsevat seisundit.

Tekkis keeruline poliitiline olukord, milles kumbki pool püüab kehtestada oma ainuvõimu nende kubermangude üle. Selle eesmärgi taotlemine olenes suurel määral sellest, kelle käes on laialdaste rahvahulkade, eriti kasvava põlvkonna ideoloogilise mõjutamise võimas vahend klassiühiskonnas - kool.

Balti-saksa reaktsioonilised ringkonnad olid aga XIX sajandi II pooleks kindlustanud endale valitseva seisundi haridusalal. Juba XIX sajandi I poolel tegi tsaarivalitsus mõningaid ettevaatlikke samme balti-saksa mõjuvõimu vähendamiseks. 1837.a. võeti õppekonna koolide juhtimise funktsioonid ülikoolilt ära ja anti õpperingkonna kuraatori kätte. Võeti tarvitusele ka mõningaid abinõusid vene keele osatähtsuse suurendamiseks. 1849.a. suurendati gümnaasiumides vene keele tundide arvu kõikides klassides kokku 7 nädalatunni võrra, usuõpetuse, ladina ja kreeka keele arvel[1]. Ka kreiskoolide õppeplaani võeti mõned ülalmärgitud eesmärki taotlevad muudatused: suurendati vene ajaloo ja vene geograafia nädalatundide arvu, kusjuures nende ainete õpetamine pidi toimuma vene keeles[2]. Needki ettevaatlikud sammud kutsusid balti-saksa ringkondades esile terava protesti. Kuna sellel perioodil balti aadel kujutas endast veel vägagi mõjuvõimsat jõudu, siis esialgu piirdutaksegi eelpool toodud abinõudega. Seega

---

1 Põld, Peeter. Eesti kooli ajalugu, Tartu 1933, lk. 98.

2. Samas, lk. 99.

jäid 19. sajandi II poole alguseks õpperingkonna kuraatorile allutatud koolid siiski saksakeelseteks koolideks, kus ka õpetamine toimus saksa meeles. Valla- ja kihelkonnakoolid aga jäid täieliku mõisnike ja pastorite meelevalla alla. Balti mõisnikud ja kirikuõpetajad asuvad nüüd ise oma haridussüsteemi kindlustama. Kahtlemata andis selleks tõuke ka XIX sajandi 40-ndail levinud usuvahetusliikumine ja sellega seosesolev õigeusu kihelkonnakoolide asutamine. 1850. a. õigeusu koolide võrk veelgi laieneb. Valdadesse asutatakse õigeusu kihelkonnakoolide kõrval abikoolid[1]. Nendesse koolidesse lubati vastu võtta õigeusu propaganda eesmärgil ka luteriusulisi õpilasi. Kohalike valitsevate ringkondade vastupanu tõttu aga sattusid õigeusukoolid esialgu majanduslikesse raskustesse ja kiratsesid rea aastate jooksul, kuni keskvalitsus neile tähelepanu hakkas osutama.

Eelpooltoodud asjaolud ja peamiselt aga ühiskondlik areng nõudsid korrektiive ka kihelkonna- ja vallakoolide korralduses. Mõisnikele oli tarvis kuulekaid saksameelseid valla- ja mõisaametnikke, kes omavad elementaarseid oskusi kirjutamises, lugemises ja arvutamises. Lugemisoskust oli tarvis selleks, et rahvast kasvatada jumalakartlikus vaimus ja vagaduses, et ta oskaks õppida usuõpetust, lugeda vaimulikku kirjandust ning usulisest kombetalitusest osavõtmisel laulda kooris vaimulikke laule.

1851. aastal laiendatigi Liivimaal, kus kapitalistlikud olusuhted hakkasid kõige kiiremini arenema, kihelkonna ja vallakoolide õppe-kavasid kirjutamise ja arvutamise osas.

---

1 Eesti.Maa.Rahvas.Kultuur. Tartu, 1926, lk. 950

Vallakoolides käimise aega pikendati kuue kuuni senise nelja kuu asemel[1].

Vallakooli hariduse laienemine ja süvenemine, koolide arvu pidev kasv ja õigeusukoolide konkurents tingisid mõisnike ja pastorite tähelepanu suurenemise ka endale ustava pedagoogilise kaadri ettevalmistamisele. Nii asutati rüütelkondade poolt seminarid Valgasse 1839. aastal ja Eestimaa rüütelkonna poolt Kuudale 1854. aastal[2].

60-ndate aastate kodanlikud reformid ja rahvusliku liikumise tõus tõid uusi tuuli ka Baltimaade konservatiivsesse hariduspoliitikasse. Vaatamata balti aadli vastupanule hakati 60-ndate aastate reforme ka siin rakendama. Balti erikord sattus tõsisesse ohtu. Sellises olukorras muutus mõningate balti-saksa ringkondade suhtumine siinsesse hariduspoliitikasse veelgi reaktsioonilisemaks. 9. märtsil 1864.a. pidas piiskop F. Walter Liivimaa maapäeva avamisel kõne, kus muuhulgas avaldas kahetsust, et ei ole võetud õigeaegselt tarvitusele abinõusid kohaliku elanikkonna saksastamiseks. Öeldes, et "oleme kõigepealt ise süüdi, et ei või öelda, et terve Liivimaa on saksa ... andku jumal meile küllalt armastust nende /eestlaste ja lätlaste - L.K./ vastu, et seda, mis hooletusse jäetud, eriti kooli kaudu ... tagantjärele õiendada"[3].

---

1 Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur, lk. 951.

2. Eesti NSV ajalugu, I köide, kõigevanemast ajast XIX sajandi 50-ndate aastateni. Toimetanud A.Vassar, Tallinn 1955, lk. 730.

3 Põld, P. Eesti kooli ajalugu, lk. 129.

See oli avalik üleskutse Baltimaade saksastamiseks, mis leidis ka agaraid pooldajaid. Kuid see oli üles tõstetud balti erikorrale äärmiselt ebasoodsa poliitilise olukorra momendil (60-ndate aastate reformide rakendamise oht), ja piiskop F. Walter oli sunnitud kainemalt mõtlevate balti-saksa ringkondade soovitusel piiskopitoolilt lahkuma[1].

60-ndatel aastatel tekkisid maa majanduslikus ja poliitilises olukorras uued olulised nihked. Kapitalismi edasisest arengust tingituna algas eestlaste konsolideerumine rahvuseks, kes hakkas endale eluõigust nõudma. Algas eesti kodanlik-demokraatlik rahvuslik liikumine, milline võitluses otseste rõhujate, balti-saksa aadli vastu hakkas otsima lähenemist Venele. Pärisorjuslike elementide konservatismi vastu suunatud rinne täienes selle liikumise näol uue jõuga, mille esimeseks tähelepanuväärseks avaldusvormiks oli 60-ndate aastate palvekirjaliikumine. Nendes palvekirjades kajastusid ka haridusalased nõudmised. 9. nov. 1864.a. tsaarile esitatud märgukirjas on selgesti öeldud: "Et külla kolide parrandamiseks ja kossutamiseks Rigivalitsus neid koggoni kolide Ministri-kohto omma hole alla võttaks, ka soviksime vägga et nende kolides saaks ka venne keelt oppetud, sest et seeläbi meil Eestlastel oleks kergem venne kubernemangudega kaupa ajada ja muud asjad toimetada ..."[2]. See oli areneva maakondluse ja eesrindliku rahvusliku intelligentsi

---

1 H. Kruus. Eesti ajaloost XIX sajandi teisel poolel. Tallinn 1957, lk. 106.

2 Samas, lk. 85.

programm haridusalal.

60-ndate aastate keskpaiku aktiviseerub ka vene poliitiliste ringkondade tähelepanu Baltimaade küsimusele. Vene tolleaegne ajakirjandus oma valdavas enamikus suhtus vaenulikult balti-sakslusse. Eriti agaraid rünnakuid võtsid ette slavofiilsed ringkonnad (Katkov, Aksakov jt.), kes nõudsid Baltimaadel põhjalike reformide läbiviimist.

Balti aadli suhtes ebasõbralik hoiak oli ka osal õueringkondades, nagu see oli teada suurvürst Konstantini kohta, kes 1865. aastal avaldas arvamist, et "saksa element tuleb lämmatada rahvusliku eesti ja läti elemendi kaudu"[1].

60-ndate aastate teisel poolel aktiviseerub ka vene valitsevate ringkondade tegevus Baltimaade tugevamaks liidendamiseks. Tsaari õukonnas suurenes reaktsiooniliste ja balti erikorrale vaenulike vaadetega isikute mõju.

Karakazovi kallaletungist tsaar Aleksander II elule 1866.a. kohkunud isevalitsus lõpetas liberalismiga mängimise. Haridusministeeriumi juhtimine tehti ülesandeks senati ülemprokurörile krahv Dimitri Tolstoile. Valitsus hakkas eriti suurt tähelepanu osutama noorsoo kasvatamisele usu ja eraomandi austamise ning kehtivale korrale ustavuse vaimus.

1866. aastal saab balti aadlist pärineva parun Lieveni asemele kindralkuberneriks kohaliku aadliga kompromissi hülgav R. Albedinski. Tartu Õppekonna kuraatoriks on küll jäänud veel Eestimaa rüütelkonna tegelane krahv A. Keyser-

---

1 H. Kruus. Eesti ajaloost XIX sajandi teisel poolel, lk. 255-256.

ling, kes aga ei suuda sellel ametkohal vajalikult kaitsta kohaliku aadli huve.

1867. aastal asuti Tartu Õppekonnas ellu viima abinõusid vene keele edasiseks tugevdamiseks. Gümnaasiumide nelja alama klassi juures avati vene õppekeelega paralleelklassid ja suurendati vene keele õpetajate arvu. Tartu Õpetajate Seminari (hilisema Tartu I Õpetajate Seminari) juures asutati vene keele õpetaja koht ja 4 stipendiumi ainult vene rahvusest isikuile. Loodi ka mõned stipendiumid Moskva ja Peterburi kõrgemate koolide juures, et valmistada ette vene keele õpetajaid Tartu Õpperingkonnale[1].

Seega näeme, et juba reaktsiooni esimesed sammud olid suunatud isevalitsuse nõuetele vastava pedagoogilise kaadri ettevalmistamiseks Baltimail. Baltimaade küsimus (nn. остзейский вопрос) püsis pidevalt päevakorral ka vene avalikkuse huviobjektina. 1868.a. avaldas J. Samarin oma "Окрайны россии" , kus teravalt tungis kallale balti-sakslusele. Kallaletung ei jäänud vastulöögita. 1869.a. järgnes sellele tolleaegse Tartu Ülikooli ajalooprofessori Schirreni raevukas vastus. Slavofiilsete ringkondade esindaja Pogodin avaldas juba täiesti selgelt Baltimaade venestamise mõtte, soovitades sellega rutata. Venestamise ideoloogiline programm hakkas üsna selgepiiriliselt välja kujunema.

1869. aastal kehtestati nõue, et Tartu Õppekonna täielikul ja osalisel riiklikul ülalpidamisel olevad koolid on

---

1 P. Põld. Eesti kooli ajalugu, lk. 133

kohustatud pidama kirjavahetust keskasutustega vene keeles[1]. Samal aastal asuti parandama ka õigeusu koolide seisundit. 1869. aastal asutati nende koolide hooldamiseks eriline nõukogu kindralkuberneri eesistumisel. Sama aasta novembris lahkus ka õpperingkonna kuraatori ametkohalt kohaliku aadli huvide kaitsja A. Keyserling. Uue kuraatori Gervats'i palvel viidi 1870. aastal kuraatori kantselei balti-saksa reaktsiooni pesast, Tartust, üle Riiga. Balti aadli privileegidele kallaletung kutsus esile terava protesti kohalike rüütelkondade poolt. 1870. aastal esitas Liivimaa ja seejärel ka Eestimaa rüütelkond märgukirja tsaarile, kus peale muu avaldatakse rahulolematust ka uue hariduspoliitika suhtes. Seekord aga nende vastuseis tsaarivalitsuse hariduspoliitikat Baltimail märgatavalt ei pidurdanud.

1870-ndatel aastatel võetakse ette uusi samme hariduse allutamiseks vene keskvalitsusele. Üheks oluliseks osaks selles tegevuses on tsaarivalitsusele truualamliku pedagoogilise kaadri ettevalmistamine. Senised rüütelkondade ülalpidamisel olevad seminarid Valgas, Kuudal ja saksastunud Tartu seminar ei rahulda venestusprogrammi ettevalmistamise nõudeid.

Sellel perioodil asutatakse Tsaari-Venemaal laialdaselt õpetajate seminare. Kui 1858.a. oli Venemaal vaid 2 õpetajate seminari, siis 1876. aastaks oli neid juba 44[2].

---

1 P. Põld, Eesti kooli ajalugu, lk. 134.

2 История педагогики. Пособие для педагогических институтов. Под редакцией Н.А.Константинова. Москва 1955, ст.204.

Haridusminister D. Tolstoi algatusel võetakse 1870.a. märtsis vastu otsus, luua taoline seminar ka Balti kubermangudes, mille kohta haridusministri kirjast kuraatorile 1870.a. 7. märtsist nr. 2471 loeme, et on otsustatud asutada " ... vene õpetajate ettevalmistamiseks Baltimaade rahvakoolidele ühes kolmest Balti kubermangust õpetajate seminar, kohandades sellele Moladetsnoje Õpetajate Seminari koosseisu"[1]. Samuti teatab haridusminister, et on otsustatud 1870. aastal assigneerida 22 500 rubla uue seminari asutamiseks ja õigeusukoolide materiaalse olukorra parandamiseks. Lisaks sellele antakse veel samal aastal ülalmainitud koolidele ühekordseks toetuseks 20 000 rubla. 1871.a. aga assigneeritakse õigeusukoolidele 30 000 rubla[2].

Õpperingkonna kuraatorile tehakse ülesandeks võimalikult kiiresti valida välja tulevase seminari asukoht, leppides selles osas eelnevalt kokku kindralkuberneriga. Kuraator Gervats asubki kohe tegutsema. Kuraatori abi saadetakse Molodetšnojesse tutvuma sealse seminariga, mille kohta ta esitab üksikasjalise ettekande. Seminari asukohaks valitakse ajutiselt Riia[3]. Esialgseks nimetuseks saab ta Balti Õpetajate Seminar. Seda asjaoludel, et asukoha valik Riiga on

---

1 ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (edaspidi RAKA), ff.384, nim. 1, s.-u. 1076, l. 13.

2 samas.

3 RAKA, f. 384, nim. 1. s.-ü- 1076, l. 39.
On võimalik, et asukoha valikul võis olla kõne all ka Tartu. Seda kinnitab ka preester A.Troitski kiri kuraatorile Võrust, 16.juulil 1870.a., kus ta palub võimaldada temale õigeusu preestri koht peatselt avatavas Tartu seminaris. Vt. RAKA, f. 384, nim. 1. s.-ü.

ajutine ja teiseks: vastavalt põhikirjale on "seminari ülesandeks anda pedagoogilist haridust noortele inimestele vene alamate hulgast, peamiselt lätlastele ja eestlastele, seisusi arvestamata, kuid ristiusku, kes soovivad pühendada ennast õpetaja tegevusele Baltimaade rahvakoolides".

Samal ajal koolide arv pidevalt kasvab. 1874.a. on ainuüksi Liivimaa Eesti osas 45 kihelkonnakooli ja 567 vallakooli. Eestimaal aga on 1870/71. õ.-a. 445 vallakooli. Areneb koolimajade ehitamine. Ajavahemikus 1861-1870 ehitati Liivimaal 263 koolimaja.[1] Järgneval kümneaastakul see veelgi hoogustus. Kuna koolimajade ehitamine toimus peamiselt kogukondade jõul, siis näitab see kujukalt, et rahva hulgas hakati suuremat tähelepanu pöörama hariduse vajadusele.

Nendel asjaoludel tarvidus õpetajate järele pidevalt tõusis. Selle leevendamiseks haarasid rüütelkonnad nüüd pedagoogilise kaadri ettevalmistamise initsiatiivi ajutiselt enda kätte. 1871. aastal asutati Saaremaa maapäeva poolt seminar Kaarmale. Samal ajal algasid ettevalmistused ka Liivimaa rüütelkonna poolt seminari asutamiseks Tartusse, mis sai teoks 1873. aastal. See oli Tartu Eesti Vallakooliõpetajate (Hollmanni) Seminar, milline endise Kambja koguduse pastori Hollmanni hoole all pidi täielikult õigustama rüütelkonna lootusi saksameelsete vallakooli õpetajate kasvatamisel. Selle eesmärgi ta ka täitis. Tolleaegses ajakirjanduses taunitakse korduvalt selle seminari saksameelset kasvatustööd ja naerdakse välja selle seminari kasvandikke, kes kohtadel püüavad sama meetodit jätkata. Eriainetest õpetati siin pedagoogikat ja metoodikat. Üldainete osas andis nn. Hollmanni

1 Eesti Maa. Rahvas. Kultuur. Ck. 952.

seminar oma kaheaastase õppeajaga umbes tolleaegsele kihelkonnakoolile vastava hariduse. Ainult ajaloo ja geograafia tundide arv oli märgatavalt suurem[1].

1871.aastal tekkis Eestimaale seminari asutamise mõte. Eestimaa kuberner vürst Šahovskoi, esitades 31.dets. 1971.a. aruande kubermangus valitseva olukorra kohta, lisas sellele spetsiaalse märgukirja haridusküsimustes, milles märgitakse, et "oleks soovitav omada Eestimaa kubermangus õpetajate seminari, õppeainete õpetamisega vene keeles "[2]. Oma väite tõestamiseks viitab ta asjaolule, et kubermangu talurahvas oskab enamikus lugeda oma emakeeles, kuid ei oska vene keelt. Selleks ei ole tal ka võimalusi, "kuna kohalikes kihelkonnakoolides ei õpetata vene keelt, seepärast, et kihelkonnakoolide õpetajad üldse ei oska seda keelt"[3].

Seminari asutamine seekord siiski teoks ei saa. Peamiselt oli see tingitud kindralkuberner vürst Bagrationi vastuseisust, kes nähtavasti kohaliku aadli mõjutusel oli arvamisel, et õpetajate vajadust suudavad rahuldada rüütelkondade ülalpidamisel seisvad seminarid, õigeusuliste koolidele aga Riias tegutsev seminar[4]. Riia seminaris tegelikult õppiski 24 eestlast, neist 4 omal kulul[5]. 1873. aastal suuren-

---

1 J. Kivisaar, Tartu Eesti vallakooliõpetajate (Hollmanni) seminar 1873-1887, Tartu 1932, lk.16.

2 Сборник постановлении по министерству Народного Просвещения, том У, I87I-I873, С.-Петербург I877, ст.2096.

3 Samas, veerg 2097.

4 " " 2098.

5 " " 2100.

datakse Riias veelgi Eestimaale õpetajate ettevalmistamiseks kasvandike kohtade arvu. Alates 1. juulist tõstetakse see 30-le[1].

1875. aastal esitatakse kindralkuberneri ja Eesti- ning Kuramaa aadlike poolt koostatud projektid haridusküsimustes Läänemeremaade komiteele. Need töötati ümber ja kinnitati tsaari poolt 28. aprillil 1875. aastal dokumendis "Evangeeliumi-luteriusu maarahvakoolidest ja Eesti ning Kuramaa kubermangude seminaridest[2].

Sellega määras vene keskvalitsus oma seadusandliku aktiga kindlaks koolikorralduse nimetatud kubermangudes. Õppetöö kestvuseks koolides määrati kolm aastat (iga aasta 1. oktoobrist kuni 15. aprillini). Õpetajatele kehtestati katsed. Ainult seminaride lõpetajad olid neist vabastatud. Määrati kindlaks õpetaja koormus, palk, õpetatavad ained jne. Õpetajate seminaride osas aga räägiti ainult rüütelkondade ülalpidamisel seisvatest seminaridest. Ilmselt õnnestus kohaliku baltisaksa aadli esindajatel veenda seekord, et rüütelkondade seminarid täidavad edukalt õpetajate ettevalmistamise ülesande. Ülalmainitud otsusega aga kohustati kohalikke koole viima vene keele õpetamine vallakoolides sisse ligema viie aasta jooksul. Haridusministeerium koos kohaliku õppekonnaga tõstavad uuesti üles Eestimaal seminari asutamise küsimuse. Haridusministri sellekohases ettekandes 1876.a. Riiginõukogule märgitakse, et koolide arv Eestimaal on vahepeal veelgi tõus-

---

1 Сборник постановлении по министерству Народного Просвещения, том У9 I87I-I873, С.-Петербург I877, ст.2093.

2 Полное собрание Законов Российской Империи, собр. II, том L, отд. первое, I875, С.-Петербург I877, ст.933.

nud ja ulatub 500-ni. Kohaliku aadli poolt ministeeriumile esitatud ettekandest aga ilmnes, et olukord õpetajate osas oli väga halb. "500-st koolist ainult 66-s on õpetajateks isikud, kes on kasvatatud kohalikes seminarides; teistes, ülejäänutes, tegelevad õpetamisega selleks täiesti ettevalmistamata isikud oma hariduselt, milline neil on saadud suuremalt osalt ainult kohalikes algkoolides või kodus; 500 koolist ainult 2/3-s õpetatakse vene keelt"[1].

Seega oli õpetajate vajadus täiesti ilmne. Seda ei suutnud vajalikul määral rahuldada ka Riia seminar. Vastavalt haridusministri ettepanekule kinnitatakse 28. dets. 1876.a. tsaari poolt seadus "Eestimaa kubermangus õpetajate seminari avamisest ". Selles öeldakse: "1. juunist 1877.a. avada Eestimaa kubermangus õpetajate seminar, rakendades sellele Molodetšnoje Õpetajate Seminari koosseisud 17. märtsist 1870. aastast, lisades ainult 3000 rubla ruumi üürimiseks ja anda Haridusministeeriumile õigus kinnitada uue seminari jaoks põhikiri Riia seminari eeskujul"[2].

Asutatav kool pidi seisma Haridusministeeriumi eelarvel, milleks igal aastal pidi assigneeritama 17 800 rubla, 1877. aastal aga 8905 rubla[3]. Haridusministeerium tegi Tartu õppe-

---

I Сборник постановлении по Министерству Народного Просвещения, том УI, I874-76, С.-ПетерБург, изд. I793.

2 ПСЗ, Собрание второе, том LI, отд. второе, I876, С.-Петербург I878, ст. 566.

3 Samas.

konna kuraatorile Saburovile ülesandeks asuda kohe tegema ettevalmistusi seminari avamiseks ettenähtud ajal. Tegelikult aga ei peetud sellest tähtajast kinni. Äsja oma kantseleiga Tartusse kolinud kuraator Saburovil tekkis raskusi ka ruumide leidmisel Tallinnas. Ilmselt kuulus ka kuraatori sümpaatia Tartule. Igatahes esineb haridusminister kõrgemate võimude ees uue ettekandega seminari asutamise kohta, milles kokkuvõttes loeme, et "Tartu Õppekonna kuraator tegi haridusministrile teatavaks, et vaatamata tema pingutavatele otsingutele ja kõigile püüetele ei ole mingit võimalust leida üüriruume" selle summa eest, mis seminarile ette nähtud ... Seetõttu on vajalik, kas ehitada maja Õpetajate Seminari jaoks või osa selleks valmis maja"[1]. Kuna aga valmis maja ostmine oli lihtsam, siis teeb haridusminister ettepaneku võtta vastu kuraator Saburovi ettepanek osta ära advokaat Wulffiuse maja Tartus. See saabki teoks. Riigikassast aga kohe nõutavat summat (50 000 rubla) välja maksta ei peetud otstarbekohaseks.

3. septembril 1877.a. kinnitatakse tsaari poolt uus otsus, "Õpetajate Seminari avamisest Tartu linnas, Liivimaa kubermangus, asutamiseks lubatud seminari asemel Eestimaa kubermangus"[2]. Uueks seminari avamise tähtajaks anti 1.

---

1 Сборник постановлении по министерству Народного просвещения, том УII, I877-I88I, С.-Петербург, 1883, ст. I877.

2 ПСЗ, собрание второе, том LII , отд. второе, I877, С.-Петербург, 1879, ст. 110.

jaanuar 1878.a. Samas määrati kindlaks, et maja ostmiseks koos aiaga kulub 50 000 rubla, 14 000 rubla oli juba makstud. Ülejäänud 36 000 rubla aga tuli tasuda 20 aasta jooksul 6%-se juurdearvestusega. Mingisuguseid uusi summasid esialgu seminarile ei antud peale Eestimaa kubermangus avamisel olnud seminari summade ülekandmise Tartu seminarile. Uus seminar pidi hakkama tööle vähendatud koosseisuga. Summad aga eraldati Molodetšnoje seminari koosseisude järgi (14 810 rubla). Siit saadud kokkuhoiu arvel oli ette nähtud tasuda ka majaostu summa[1].

Pärast ülaltoodud otsust hakati kiires korras tegema ettevalmistusi seminari avamiseks. Õppekonna poolt töötati välja uue seminari põhimääruse projekt Riia seminari eeskujul. Oma põhisätetes ühtis see uue äsjakinnitatud instruktsiooniga ("Instruktsioon rahvahariduse ministeeriumi õpetajate seminaridele"), milline andis võrdlemisi üksikasjalised kõigi seminari elu põhiliste küsimuste korraldamiseks, sisaldades peale organisatsioonilise osa ka üldisi programmilisi nõudeid üksikute õppeainete kaupa[2].

Uue seminari põhimäärus kinnitati haridusministeeriumi poolt 3. detsembril 1877. aastal[3]. Detsembris saabus kohale ka esimene õpetaja, kelleks oli Aleksander Thomson. Temale tehti kuraatori poolt ülesandeks seminari avamise ettevalmistustööde tegemine, kuni jõuab kohale uue seminari direktor.

---

1 ПСЗ, собрание второе, том LII отд. второе, 1877, С.-Петербург, 1879, ст. 110.

2 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü. 1116, l.1-23.

3. Samas, s.-ü. 1383, l. 97.

Kuraator Saburovi poolt leitud maja asus Laial (praegusel Mitšurini) tänaval ja ei rahuldanud oma ruumide paigutuse ja vähesuse poolest samuti koolimaja nõudeid. Aja jooksul neid puudusi parandati lisaruumide leidmisega ja juurdeehitamistega.

Uue seminari direktor Lev Zdanovitš saabus kohale alles veebruaris 1878. aastal. See oli juba aastates mees, rahvuselt ukrainlane, aadlipäritoluga, kuid võrdlemisi vabameelsete vaadetega haritud mees, lõpetanud Kiievi Ülikooli, töötanud filosoofia õppejõuna, Nezinis lütseumi professorina ja Tšernigovis õpetajate seminari direktorina. Ülikooliharidusele lisaks oli täiendanud oma pedagoogilist ettevalmistust veel Viini Pedagoogikumis.

Tartu II Õpetajate Seminari pidulik avamine toimus 5. märtsil 1878. aastal kuraator Saburovi ja teiste külaliste osavõtul. Balti-saksa ringkonnad suhtusid uue seminari asutamisse vaenulikult. Nagu tolleaegsest ajalehest-

ilmneb, oli teiste külaliste hulgas palutud seminari avamisest osa võtma ka kohalike kirikuvõimude esindaja, konsistooriumi nõunik praost Willigerode "... et ta pidi kõnet pidama. See ei võtnud aga kutsumist vastu, vaid ütles, et ta pidada veel vaatama, "missugune vaim sääl vene koolis ennast saab üles näitama". Ja nõndaviisi ei arvatud siis kroonu seminari mitte väärt olevat sakslaste õnnistust saada"[1].

---

1 "Perno Postimees", nr.13, 1878.

Seminari avamisega oli tehtud järjekordne samm võitluses balti-saksa mõju vähendamiseks, teiselt poolt aga ka venestuspoliitika praktiliseks ettevalmistamiseks. Balti-saksa mõjuvõim ei olnud aga veel kaugeltki murtud. Möödus veel rida aastaid, mille jooksul toimus pingeline võitlus kahe reaktsioonilise rühmituse vahel. Alles 80-ndate aastate II poolel julges tsaarivalitsus minna ettevaatlikult balti-saksa mõjuvõimu piiramiselt otsustavamatele abinõudele.

Seminari avamist tsaarivalitsuse poolt tuleb hinnata kahtlemata positiivselt. Seminar sai, nagu edaspidi näeme, selleks vahelüliks, mille kaudu meie tulevased rahvakooliõpetajad õppisid tundma vene eesrindlikku pedagoogilist mõtet ja vene progressiivset kirjandust. Vene keele kaudu ei avanenud neile mitte ainult vene kultuuri varasalved, vaid ka Lääne-Euroopa eesrindlikud mõtted.

Teisest küljest teenis seminari asutamine reaktsioonilisi venestamise eesmärke. Selles suhtes tuleb seminari hinnata negatiivselt. Tegelikult aga näeme, et tulevased seminaristid oma valdavas enamikus ei kujunenud kaugeltki marurahvuslikeks venestajateks. Seega tsaarivalitsuse eesmärk selles osas ei täitunud ja seetõttu on Tartu II Õpetajate Seminari asutamisel positiivne tähtsus.

II PEATÜKK

Seminari majanduslik olukord ja kasvandike elu-olulised tingimused.

Võrreldes rüütelkondade ülalpidamisel olevate seminaridega ja ka riiklikku toetust saava Tartu I Õpetajate Seminariga oli uus seminar majanduslikult palju paremini kindlustatud. Vaatamata sellele, esines uuel seminaril siiski pidevalt majanduslikku laadi raskusi.

Kooli tööleasumise esimesel aastal advokaat Wulffiuselt ostetud maja rahuldas täielikult seminari nõudeid. Kuid uute klassikomplektide juurdetulekuga ja kabinettide rajamisega hakkasid need ruumid, mis maalt tulnud viletsate koolimajadega harjunud õpilastele esimesel silmapilgul tundusid liigagi suurtena, jääma väikseks. Juba 1879.aastal ehitati sellele kahekorruselisele kivimajale kolmas korrus peale. Seminari kasutuses oli ka õuepoolne väike maja, kus algul elas seminari teenija. 1881.aastal seoses vajadusega anda tulevastele õpetajatele praktikavõimalusi, avati seminari juures ka algkool, milline paigutati esialgu samuti õuepoolsesse majja. Kuna see oli ruumiks äärmiselt ebasobiv, siis viidi algkool üle jõe Peterburi tänaval nr.93 asuvasse 4-klassilise linnakooli ruumidesse,

---

1 RAKA , f.384, nim.1, s.-ü.1383.

millised vastavalt haridusministri korraldusele 13. maist 1889.a. anti üle seminarile. 80-ndate aastate II poolel ja 90-ndail aastail oli õuepoolse maja alumisel korrusel peale teenija veel raamatukogu põhifond ja pesuköök. Ülemisel korrusel oli seminari ambulants mõne voodikohaga ja üks magamistuba. Ruumide osas toimus oluline muudatus veel 1909.aastal mil omandati seminarile lisaruumid Pepleri tänaval endise Puškini gümnaasiumi hoones.[1] Siin seati sisse klassiruumid ja toimus õppetöö ning järgmise päeva õppeülesannete ettevalmistamine.

Ettevalmistuklass oli selle asutamise momendist kuni 1884.aastani Filosoofi tänaval, kust toodi üle Laiale tänavale. Seminar oli tollal ainulaadne kool, kus ca 50% õpilasi oli riiklikul ülalpidamisel.

Põhilise osa eelarvest sai seminar riiklikest summadest. Nende arvel tehti kulutused riiklikul ülalpidamisel olevate stipendiaatide toitlustamiseks, pedagoogilise ja enamiku teenendava personali palkadeks, kütteks, valgustuseks ja inventari muretsemiseks, remondiks jne. Selle kõrval aga oli veel kolm allikat, mille arvel seminar oma kulutused kattis. Need olid:

1. Ühiselamus ülalpidamise maks (toitlustamise ja ühiselamu kasutamise eest). Seda tasusid need kasvandikud , kes elasid ühiselamus, kuid ei saanud

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.2334, l.3.

riiklikku stipendiumi. 1879.a. II pooleni oli selle maksu suuruseks 80 rubla õpilaselt aastas.[1] Kuna aga ülalmainitud summa ei võimaldanud tolleaegsete hindade juures äraelamist, siis vähendati 1879.aastal riiklike stipendiumide arvu ja suurendati vastavalt sellele ülalpidamiskulude summat riiklike stipendiaatide osas 96 rublale. Omal kulul söökla ja ühiselamu kasutajad tasusid 94 rubla aastas. Seoses produktide hinna pideva kasvuga , millisel asjaolul korduvalt juhiti tähelepanu seminari aastaaruannetes, suurendati 1911/12. õppeaastast alates riikliku stipendiumi üldsummat 180 rublale aastas, milline otsus tehti õpilastele pidulikult teatavaks 26.augustil 1911.aastal.[2]

2. Omal kulul õppivatelt õpilastelt laekuv õppemaks, mille suurus aja vahemikus 1879 kuni 1911 oli 16 rubla aastas, Ühiselamut ja sööklat kasutavatelt õpilastelt ja 25 rubla nendelt, kes viimaseid ei kasutanud, vaid elasid erakorterites. Õppemaksu võeti ka seminari algkooliõpilastelt kogu seminari eksisteerimise aja jooksul 8 - 10 rubla aastas. Et algkoolil iseseisvat eelarvet ei olnud, siis laekusid ka need summad seminari arvele.

3. Kolmanda sissetulekuallika moodustasid annetussummad, milliseid Tartu Õpetajate Seminaril oli kolm.[3]

---

1 Сборник постановлении министерства народного образования, том VII.

2 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1745, l.99.

3 Samas, s.-ü.1383, l.100.

Kaks neist olid annetatud seminarile õigeusklike organisatsioonide poolt ja üks, 1896.aastast pärinev summa oli annetatud Tartu maakonna I komissari jaoskonna valla kogukondade korjandussummadest, milliseid oli kogutud tsaari kroonimise mälestuseks. Iseloomulik on, et neid summasid ei kasutatud kohe ära, vaid nad olid antud hoiule. Annetuste esialgne kogusumma oli 5300 rubla. Protsentide arvel peeti ülal kaht kasvandikku ja osteti lõpetajatele kingituseks raamatuid.[1]

Mõningal määral andis sissetulekut ka seminari aed. Rahalist tulu aga siit olemasolevail andmeil ei laekunud.

Et saada seminari finantsolukorrast mõningat ülevaadet, toome ära järgneva tabeli kulutuste kohta (rubladES)[2]:

Aasta	Riigikassast	Ühiselamu ülalpidamis maksust	Õppemaksust	Annetussummade %%-dest	Kokku
1901	21053.35	6285.57	5502.80	366.80	33208.30
1906	20724.86	3041.02	1646.34	188.90	24319.59
1907	21317.95	2144.99	1473.22	189.80	25125.96
1908	21674.94	2113.92	2061.91	116.80	25967.57
1909	24757.07	2999.20	4703.24	159.90	32679.41
1910	23417.42	1818.91	1607.04	189.80	27033.17
1915	29183.22	666.04	2012.19	209.46	32070.91

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1383.

2 Samas, Seminari aastaaruanded, s.-ü.1383, 1457, 1499, 1572, 1653 ja 2564.

Nagu toodud tabelist ilmneb, on seminari igaaastased kulutused kõikunud peamiselt 25-30 tuhande rubla piirides. Selle piiri ületamine oli tingitud 1911.aastani erakordsetest juhtudest. Nii osteti 1909.aastal seminarile aiandusega tegelemiseks maatükk 3612 rubla väärtuses, 1909.aastal aga püüdis üks, majandusalal energiline direktor parandada seminari majanduslikku olukorda kasutades selleks peamiselt eelmise direktori poolt kogutud säästusummasid. Peamiselt kasutati need summad ära seminari hoonete remontimiseks ja inventari värvimiseks. Korralikku remonti ei olnud seminari ruumid saanud juba seminari algusest alates.

Lõviosa väljaminekuist moodustasid õpilaste ülalpidamiskulud ja pedagoogilise personaali töötasud, mis moodustasid ca $^{2}/_{3}$ eelarvelistest väljaminekutest.

1911.a. alates suurenesid väljaminekud peamiselt stipendiumimäära tõstmise tõttu ning veelgi hilisemail aastail seoses sõjaolukorraga. Nimelt sattus seminar 1915.a.tõsistesse majanduslikesse raskustesse esmajärguliste tarbeesemete ja produktide hankimisel. Eriti raske oli selles suhtes oktoober ja novembri esimene pool. Hiljem hakkas seminar saama produkte eelisjärjekorras.[1] Kuid 1916.a. 14.juuni

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü. 2564, l.4.

kirjast kuraatorile ilmneb, et seminar on sattunud rahalistesse raskustesse ja palub kuraatorit eraldada koolile möödunud ja käesoleval aastal tekkinud võlgnevuse likvideerimisel 6604 rubla 19 kop., vastasel korral ei ole võimalik korraldada õpilaste toitlustamist. Lõpp,kokkuvõttes teeb[illegible] direktor Troitski ettepaneku lõpetada ühiselamus toitlustamine "paremate aegadeni" ja jagada stipendium õpilastele välja.[1]

Linnas ei jätkunud sõja ajal valgustuspetrooli. Seminaris veel elektrivalgustust ei olnud ja seetõttu mindi üle hoopis omapärasele "... piirituse valgustusele, mis nõudis viivitamatuid kultusi vajalike vahendite omandamiseks ja muutis valgustuse kalliks".[2] Samal ajal aga oli valguse kvaliteet ebarahuldav.

Väiksemad väljamineku kattis seminar ühiselamu ülalpidamismaksu ja õppemaksu arvelt. Need maksud laekusid seminari erisummadesse, mille kasutamine oli võrdlemisi vaba. Suurematekskulutusteks nende summade arvelt siiski paluti kuraatorilt luba. Erisummadest tasuti ka tunniandjatele õpetajatele, kes ei olnud ministeeriumi poolt põhikohaga õpetajateks kinnitatud.

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.2693, l.66-67.

2 Samas, s.-ü.2564, l.4.

Teiste tasustamine toimus vastavalt tüüpkoosseisus kinnitatud palgamääradele. Kuni 1908.aastani oli seminaril kolm klassijuhatajat-õpetajat. Alles 1908. aasta 1.juunist alates on ka ettevalmistusklassil koosseisuline õpetaja, kelle palgaks nähti ette 1500 rubla aastas.[1] Mõni aasta varem, 1903.a.alates, sai seminar ka laulu- ja joonistusõpetajate koosseisulised kohad 500 rublase aastapalgaga ning tasuta korteriga, kuigi vastavate ainete tundide arv ei võimaldanud neile täit koormust.

Seminari direktor sai vastavalt Molodetšnoje seminari koosseisudele seminari algpäevil 2000 rubla palka aastas. Klassijuhatajad-õpetajad said igaüks 1200 rubla aastas. Teiste palk oli väiksem. Algkooli-õpetaja põhipalk oli aga ainult 450 rubla aastas.[2] Seoses elukalliduse kiire tõusuga palgad seminari tegevuse lõpp-perioodiks mõnevõrra tõusid. Direktori põhipalk oli 1917.aastal juba 3600 rubla ja klassijuhatajate-õpetajate palgad 1800 rubla aastas.[3] Seminari juures oleva algkooli õpetajate palgad aga jäid põhiliselt samale tasemele.

Võrreldes valla- ja kihelkonnakoolide õpetajate palkadega oli seminari õpetajate olukord märksa pare.

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.2334, l.4.

2 ПСЗ, собр. второе, том XL У, отделение третье, 1870 (приложение), 1к.19.

3 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.2693, l.98.

Nendele, kes hoolitsesid elanikkonna laiade masside hariduse eest, ei jätkunud Venemaal raha. "Venemaa on vaene, kui jutt on rahvakooliõpetajate palkadest. Neile makstakse armetuid krosse".[1]

Eeltoodust nägime ka , et seminari majanduslik olukord ei olnud kaugeltki luksuslik. Eelarvelised summad andsid vaid kõige hädavajalikuma kooli töö kindlustamiseks. Ka selle kohta on täielikult maksev leninlik hinnang rahvaharidusele kulutatavate summade osas.

Õpilaste arvulise koosseisu iseloomustamiseks toome ära järgmise tabeli (andmed on antud 1.jaanuari seisuga):[2]

Aasta	Õpilaste üldarv	Neist talupoegi	Käsitööl. ja kaupmehi
1902	102	97	3
1907	83	77	6
1908	80	76	4
1910	88	86	2
1911	84	83	1
1912	83	82	1
1913	84	82	2
1914	88	87	1
1915	80	80	-

1 V.I. L e n i n , Rahvahariduse ministeeriumi poliitika küsimusest, Teosed, 19.kd.,Tln.,1953, lk.118.

2 RAKA, f.384, nim.1, vt. seminari aastaaruanded: s.-ü.1383, 1457, 1499, 1533, 1653, 1753, 1330 ja 2564.

Ülaltoodud tabelist näeme, et käesoleva sajandi algusse langeval perioodil kõikus õpilaste üldarv pidevalt 80 - 90 õpilase ringis. Möödunud sajandi lõpuperioodi kohta aastaaruanded puuduvad, kuid olemasolevail andmeil võib siiski öelda, et õpilaste arvuline koosseis oli ka siis põhiliselt sarnane ülaltooduga.

Samuti torkab silma asjaolu, et õpilaskoosseis oli 95-100%-liselt talupoeglik. Ainult üksikuid õpilasedt on pärit käsitööliste ja kaupmeeste perekondadest. Kuigi ametlik aruandlus ei näita seminaristide jagunemist rahvuse järgi, võib umbkaudse arvestuse järgi siiski öelda, et kasvandike põhikoosseisu moodustasid eestlased. Teistest rahvustest kasvandikud olid venelased ja lätlased. Nende arv ei ületanud 10% õpilaste üldarvust. Peamiselt olid kasvandikud pärit Tartu lähemast ümbruskonnast, oli aga ka kaugemalt nagu Viljandi, Pärnu ja Rakvere ümbrusest, Saaremaalt ning Kesk-Venemaa kubermangudest.

Vastu võeti üldreeglina 15-16 aasta vanuseid noormehi, kuid eriti rangelt, iseäranis seminari algperioodil, sellest kinni ei peetud. Hiljem võeti sellele vanusepiirile mittevastavaid õpilasi vastu kuraatori eriloal. Seetõttu õppisid seminaris ka üle 20 aasta vanused noormehed, kellel nii mõnelgi olid

---

1

selja taga juba praktilised õpetajatöö kogemused. Näiteks oli 1913.aastal 21 aastat ja vanemaid lõpetajaid 12 õpilast (lõpetajate üldarv 22).[1]

Alates 1880-mdast aastast oli seminarile ette nähtud 50 stipendiumi üldsummana 110 rbl.õppeaastas kuni 1911.aastani, mil stipendiumisumma tõsteti 180 rublale. Ülejäänud 30 - 50 õpilast õppisid omal kulul. Kuni 1887.aastani ei võetud vastu õpilasi, kes tahtsid käia erakorteritest. Seega oli 1887.a. alates seminaris kolme liiku õpilasi;

1. täielikul riiklikul ülalpidamisel olevad õpilased (казеннокоштные),
2. ühiselamus elavad ja ülalpidamiskulusid ja õppemaksu maksvad õpilased (своекоштные),
3. erakorterites elavad ja õppemaksu (25 rubla) tasuvad õpilased (приходящие).

Põhiline osa õpilastest kasutas ühiselamut ja oli ka ühistoitlustusel. Seoses stipendiumi suurenemisega ja sõjaolukorrast tingitud toitlustusraskustega ühiselamu kasutajate arv tunduvalt vähenes. Käesoleva sajandi algul oli ühiselamu kasutamise olu-

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.2091, l.25.

kord järgmine (andmed 1.jaanuari seisuga):[1]

Aasta	Õpilaste üldarv	Ühiselamu kasutajate arv	Erakorteris elavate õpil. arv
1902	102	83	19
1907	83	70	13
1908	80	70	10
1910	88	71	17
1911	84	62	22
1912	83	64	19
1913	84	55	29
1914	88	55	33
1915	80	50	30

1913.aastast alates on ühiselamu kasutajate arv vähenenud kahtlemata sellepärast, et alates 1.jaanuarist 1913.a. võetakse omal kulul õppivatelt internaadi kasutajatelt ülalpidamiskuludeks 180 rubla aastas. Peale selle hakati võtma veel igalt uuelt omal kulul õppivalt kasvandikult 20 rubla "esialgseks hooldamiseks."[2]

On asusaadav, et riiklikule ülalpidamisele saamise võimaluse tõttu oli seminari astuda soovijate arv võrdlemisi suur. Sisseastumiseksamitele tulnute arvu kohta ametlik statistika kahjuks puudub, kuid aja-

---

1 RAKA, f.384, nim.1, vt.seminari aastaaruanded.

2 Samas, s.-ü. 1745, l.265.

lehtede sõnumite järgi võib järeldada, et see kõikus pidevalt 70 - 100 õpilase vahel, mõnel aastal aga isegi ületas selle piiri. Huvitav on siinjuures märkida, et seminari algpäevil, kui eksisteeris veel saksastunut Tartu I Õpetajate Seminar, suutis see vaevu täita vastuvõtu plaani. Parem ei olnud olukord ka Tartu Eesti vallakooliõpetajate (Hollmanni) seminaris, kus õpilastele tasuta ülalpidamist ei võimaldatud, vaid igaüks pidi maksma 125 rubla aastas ülalpidamiskuludeks ja õppemaksuks.[1]

Ülaltoodud andmetest Tartu II Õpetajate Seminari kohta näeme, et sisse astuda soovijate arv ületas 2-3 kordselt vastu võetavate arvu. Mõnevõrra aitavad sisseastumise olukorda selgitada ka 1901.aastast pärinevad ametlikud andmed, neist avaldusi oli laekunud 90. Neist ettevalmistusklassi 72 ja I klassi 18. Tegelikult võeti vastu ettevalmistusklassi 30 õpilast ja I klassi 2 õpilast. Seega langes välja 58 õpilast, kellest ettevalmistusklassi ei sooritanud eksamit 27 noormeest ja I klassi 16. Ülejäänud 12 sooritasid küll eksamid, kuid jäid vabade kohtade puudumisel vastu võtmata. Seminari väiksed ruumid ei suutnud rohkem õpilasi mahutada, kuigi vajadus õpetajate järgi pidevalt püsis ka pärast II õpetajate

---

1 J. Kivissaar, Tartu Eesti vallakooliõpetajate (Hollmanni) seminar 1873 - 1887, Tartu, 1932, lk.14.

seminari asutamist ja isegi suurenes seoses rüütelkondade seminaride sulgemisega.

Tavaliselt kõikus vastuvõetavate arv 22-28 õpilase vahel. Vastuvõtt toimus üldreeglina ettevalmistusklassi. I klassi võeti vaid vabaks jäänud kohtadele ja siin nõuti lisaks ettevalmistusklassi sisseastumise tingimustele eksamit ka selles klassis läbivõetud materjali ulatuses.

Ettevalmistusklass oli küll kõige suurem, kuid stipendiaate oli siin vaid 6 - 8 õpilast, kellest vaid 1-2 olid ev.-luteriusulised. Endise kasvandiku Sirk, Joh.mälestuste järgi sai 1897/98.õ.a. riiklikku ülalpidamist ettevalmisklassi 33-st kasvandikust vaid 6.[1] Sama arvu toob ka P. Songi 1892/93.õppeaasta kohta.[2] Lõpuklassis olid üldreeglina kõik õpilased riiklikul ülalpidamisel.

Kõigile riigi kulul ülalpeetavatele õpilastele oli koolitöö ajal kindlustatud tasuta toitlustamine, õpetamine ja ühiselamu kasutamine. Peale selle oli veel saun ja pesupesemine seminari poolt. Õpikuid igale kasvandikule ei jätkunud. Seetõttu anti üks õpik - 2-3 õpilase peale. Samasugused õigused riiklike stipendiaatidega olid ka omal kulul õppivatel

---

1 RAKA, f.2292,(Tartu Õpetajate Seminari vilistlakogu) , nim.2, s.-ü.122, l.14-18.

2 Samas, s.-ü.78, l.14-17.

õpilastel, kes tasusid ettenähtud ülalpidamiskulud.

Riietus ja voodipesu olid igal kasvandikul isiklikud.

Toitlustamine oli seminaris tagasihoidlik ja üksluine. Seminari algperioodil tekitas riknenud materjalist valmistatud toit mitmel korral rahulolematust õpilaste poolt. 1891.aastast alates olukord paranes seoses sellega, et uus direktor N. Tihhomirov andis produktide vastuvõtmise ja väljaandmise õpilaste kätte. Veidi hilisemast perioodist pärinevad "Söökla reeglid" näevad ette, et 3.klassist on korrapidaja-kasvandik, kes võtab vastu ja kontrollib iga päev sisse toodud produktide kvaliteeti, jälgib, et jagamine toimuks õieti, et sööklas ei oleks kõrvalisi isikuid.[1]

Toitlustamine toimus neli korda päevas. Ametlikke andmeid menüü kohta ei ole, kuid on säilinud endise kasvandiku Oskar Veberi poolt tehtud ärakiri 1907.aasta maikuu I poole toitude nimekirjast.[2] Selle järele koosnes hommikusöök teest ja saiast. Vahetevahel oli tee asendatud kohviga. Lõunasöök koosnes supist ja teisest toidust, milleks oli kartuli puder lihaga, seapraad, kotletid või makaronid.

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1290, l.49.

2 Samas, f.2292, nim.2, s.-ü.208, l.65-66.

Magussööki seminari igapäevane menüü et tundnud. Õhtusöögiks oli jälle tee ja sai, viimast asendas vahetevahel ka leib ja vorst. Erandi moodustasid riigipühad, mil toitlustamime oli parem. Suus oli lõunaks ka magussöök ja õhtusöögiks asendas teed või kohvi piim. Võrreldes näiteks nn. Hollmanni seminariga, kus "kohvi ja teed seminari söögikaart ei tundnud,"[1] oli toitlustamine II õpetajate seminaris tunduvalt parem.

Kuni 1895.aastani seminaris üksikasjaliselt väljatöötatud sisekorra eeskirju õpilastel ega töötajatel ei olnud. Juhenduti seminari põhikirjast ja gümnaasiumide õpilasreeglitest. Kuraatori nõudel asuti ka seminaris selliste reeglite väljatöötamisele. 29. märtsil 1895.aastal võis direktor Serkov kuraatorile juba raporteerida, et sellised reeglid on koolis kehtestatud.[2] Aja jooksul neid korduvalt täiendati, kuid oma põhilistes punktides nad säilisid seminari lõpuni. Nendes sisekorra eeskirjades on ära toodud ka seminari päevarežiim, mis oli järgmine:

6.30	-	äratus
6.30 - 7.00	-	eneseteenendamine

---

[1] J. K i v i s a a r , Tartu Eesti Vallakooliõpetajate (Hollmanni) seminar 1873-1887, lk.14.

[2] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1290, l.51.

7.oo - 7.4o	-	kohaloleku kontroll, hommikune palvus ("отче наш")
7.40 - 8.00	-	hommikusöök
8.00 - 14.00	-	tunnid
14.00 - 14.30	-	lõunasöök
14.30 - 17.30	-	vaba aeg (muusika ja käsitöö tunnid)
17.30 - 20.30	-	õppeülesannete ettevalmistamine
20.30 - 21.00	-	vaba aeg
21.00 - 21.30	-	õhtusöök
21.30 - 22.00	-	õhtune palvus ja loendus
22.30	-	öörahu.

Kell 22.00 pidid kõik ühiselamus elavad kasvandikud olema voodites. Lamades oli lubatud veel pool tundi lugeda. Kell 22.30 pidid kõik tuled seminaris olema kustutatud. Puhkepäevadel ja riigipühadel oli äratus tund aega hiljem.

Pärast 1909.aastat see päevarežiim veidi muutus seoses lisaruumide saamisega Pepleri (praeg.Pälsoni) tänaval.[1]

Käitumisreeglid nägid üksikasjaliselt ette, mida kasvandikud pidid tegema ja mida nad teha ei võinud.

Kuna seminaris ülesandeks oli kasvatada tsaarivalitsusele ja kirikule ustavaid ja alandlikke teenreid, siis selle eesmärgi taotlemine läbib punase

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1290, l.51.

niidina kogu sisekorraeeskirju, millised fikseerisid, et "kasvandikud algavad ja lõpetavad päeva ühise palvusega". Palvused olid kasvandike elu lahutamatuks koostisosaks, nendega algasid kõik söögiajad ja seminari üritused. Puhkepäevadel ja pühade-eelsetel päevadel oli nõutav osavõtt kiriklikust jumalateenistusest.

Et tulevased kooliõpetajad, kellele pandi suuri lootusi venestuspoliitika läbiviimisel, valdaks vabale vene keelt, selleks pidid kasvandikud rääkima omavahel vene keeles. Esialgses redaktsioonis, mis esitati kuraatorile kinnitamiseks, oli see nõue esitatud veidi pehmendatud kujul. Nimelt s o o v i t a t i siin rääkida omavahel vene keelt. Kuid vaatamata kuraatori redaktsioonis antud sisekorraeeskirjade resolutsele sõnastusele, jäi eesti keel seminaristide omavahelises keskustelus siiski valitsevaks kogu seminari eksisteerise perioodil.

Et seminaristid ei nakatuks revolutsioonilistest ja rahvuslikest ideedest, oli "kõrvaliste raamatute lugemine lubatav ainult selle aine õpetaja loal, ~~kelle~~ mi juurde raamat oma sisu poolest kuulub. Ajalehtede ja ajakirjade tellimine ja lugemine toimub direktori loal."[1]

Kui 1909.aastal võeti õpilasreeglid redigeerimi-

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1290, l.51.

sele, siis tekitas see punkt pedagoogilises nõukogus kõige suuremaid vaidlusi. On säilinud väljavõte seminari pedagoogilise nõukogu protollist, milline saadeti koos direktori arvamisega kuraatorile seisukoha võtmiseks. Siit ilmneb, "et enamik oli ajalehtede ja ajakirjade lubamise poolt, kuid ainult pedagoogilise nõukogu igakordsel loal..."[1] Kuid oli ka neid, kes olid tavalise reegli kehtestamise vastu. Need olid vene keele ja kirjanduse õpetaja M.N. Stoljarov ja "temaga liitunud Belov"[2], kes arvasid, et see punkt tuleks sisekorra eeskirjadest täiesti välja jätta. Ilmselt oli hiljuti toimunud 1905.-07.a. revolutsioonilised sündmused avaldanud oma mõju ka seminari õpetajate eesrindlikumale osale, et selline vaidlus üldse sai tekkida.

Alles 1914.aastal telliti kuraatori loal seminari õpilastele ajalehed "Novoje Vremja", "Riżkii Vestnik" ja "Tartu Päevaleht"[3]. Nende ajalehtede loetelu näitab selgesti seminaris valitsevat reaktsioonilist vaimu ja valitsevate hariduslike ringkondade hirmu eesrindliku mõtte leviku ees. Oli ju "Novoje Vremja" see ajaleht, mis "sai müüdavate ajalehtede

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1290, l.48.

2 Samas.

3 Samas, s.-ü.2334, l.6.

musternäidiseks Venemaal.... Siin kaubitsetakse kõigega, alates poliitilistest veendumustest ja lõpetades pornograafiliste kuulutustega."[1]

Ainult sellist ajakirjandust julges seminari juhtkond anda oma kasvandikele.

Seminaristide eemalhoidmiseks kahjulikest kõrvalmõjudest, oli sisekorra eeskirjadega keelatud "külastada maskeraade, klubisid, biljardi-trahtereid ja niinimetatud õlle-/baare/ ja teisi taolisi asutusi, aga samuti igasuguseid avalikke ja lõbustuskohti, mille külastamine tunnistatakse lähema ülemuse poolt ohtlikuks ja kasvandikele sündsusetuks."[2]

Nagu näeme, on tolleaegse valitseva mõtte järgi klubid ja maskeraadid noorsoole niisama ohtlikud kui trahterid ja õllebaarid.

Samuti oli keelatud "astuda ükskõik millistesse ühingutesse, kokku kutsuda ükskõik milliseid koosolekuid", võtta vastu annetusi, viia läbi rahalisi korjandusi õppeasutuse juhtkonna loa- ja teadmiseta.[3] Ka "püssirohu, lõhkeainete ja relvade ning keelatud raamatute " hoidmise keeldu ei olnud unustatud.[4]

---

1 V.I. L e n i n , Karjäär, Teosed, 18.kd., Tallinn 1953, lk.250.

2 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1290.

3 Samas, lk.52.

4 Samas.

Siin esile toodud sisekorra eeskirjade osa näitab, et seminari juhtkond oli revolutsioonilise liikumise tõusu tõttu tõsiselt mures tulevaste noorsoo kasvatajate kasvatamise pärast nähes sisekorraeeskirkades ette kõik võimalikud teed nende ohtliku mõju alla sattumiseks. See oli hirm kasvava revolutsioonilise liikumise ja noorsugu vallutava eesrindlikku mõtte ees, mis sundis tsaarivalitsust oma seminarides need nõudmised ametlikult fikseerima. Hiljem aga näeme, et vaatamata kõigile eeskirjadele ja seminari kinnisele iseloomule, tungis eesrindlik mõte ka seminari seinte vahele. Paljud neist nõudmistest muutusid aja jooksul paberil seisvateks formaalsusteks, eriti 1905.a. sündmustega seoses.

Muidugi sisaldasid sisekorra eeskirjad peale kõige eeltoodu veel teisi nõudeid, nagu kasvandike käitumine tundides, ühiselamus jne. Need aga ei erinenud palju praegu kehtivatest elementaarsetest nõuetest, seetõttu ei oma nende refereerimine erilist tähtsust.

Peale eelpoolkäsitletud sisekorra eeskirjade kehtestati 1895.a. veel "reegleid söögitoa korrapidajatele"[1] ja "haigla korrapidajale".[2]

Seminari õpilaste omavalitsus seisnes korrapidajate instituudis. Vastutavateks korrapidajateks olid

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1290, l.49.

2 Samas, l.50.

lõpuklassi õpilased, keda abistasid noorematest klassidest määratud korrapidajad. Kuna lõpuklassi õpilaste arv oli keskmiselt 18-20 õpilast, siis oli nende koormus küllaltki suur. Nad pidid kõigepealt valmistama ette oma järgmise päeva õppeülesanded ja praktika tunnid seminari algkooli juures, olema korrapidajateks sööklas, ambulantsis, võtma vastu ja andma välja toiduaineid, puid ja petrooleumi ning pidama viimaste kohta vastavat arvestusžurnaali.[1] 1944.aastal nende koormust mõnevõrra vähendati. Siit peale hakkasid 2.klassi õpilased tegelema toiduproduktidega ja andma välja ka puid ning petrooleumi. Viimaste kohta esitati iga kahe nädala möödudes vastav žurnaal direktorile läbivaatamiseks.[2] Klassi korrapidaja määrati nädalaks ajaks. Tema ülesandeks oli kanda klassi päeviksse vastava päeva tunnid, jälgida korra ja puhtuse üle ning tuua klassi vajalikud õppevahendid. Klassi korrapidaja oli vastutav ka klassi inventari eest.[3]

Nagu eelpooltoodud päevarežiimist ja sisekorra eeskirjadest võib järeldada, jäi seminaristidel vaba aega ning selle kultuurse kasutamise võimalusi vähe üle.

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.2334, l.4.

2 Samas.

3 Samas, f.2292, nm.2, s.-ü.242, l.5.

Üheks olulisemaks vaba aja veetmise vahendiks kujunes raamat. Nagu sisekorra eeskirjadest nähtub oli tegelikult seegi võimalus mõnevõrra piiratud. Raamatukogu jagunes kahte ossa - põhifondiks ja õpilasraamatukoguks. Õpilasraamatukogud esusid klassis kappides. Siia oli välja valitud vaid rangelt ametlik kirjandus, mis ei saanud"kahjulikult" mõjuda õpilaste maailmavaate kujunemisele. Oma sisult olid õpilasraamatukogud ühekülgsed ja neid täiendati väga tagasihoidlikult.

Põhifond asus seminari õuepealses majas ja sisaldas võrdlemisi rikkalikus valikus kirjandust, mis aga paljudele seminaristidele jäi kättesaamatuks.

Et iseloomustada mõningal määral raamatukogu olukorda toome ära järgmise tabeli:[1]

Aasta	Seisuga 1.jaanuar		Ostud eelmisel aastal	
	Põhifond	Õpilasfond Ilukirjandust	Põhifond	Õpilasfond
1902	1369 nimetust 3174 kd.	481 nimetust 876 köites	11 nimetust 11 köites	2 nimetust 2 köites
1910	1686 nimetust 4682 köites	425 nimet. 550 köites	21 nimet. 32 köites	43 nimet. 43 köites
1914	2173 nim. 5292 köit.	671 nimet. 879 köit.	190 nimet. 248 köit.	134 nimet. 222 köit.

1 RAKA, f.384, vt.aastaaruanded,s.-ü.1383,1653,2564.

Eeltoodust tabelist on näha, et põhifondi täiendati 12 aasta jooksul 804 nimetuse võrra, samal ajal aga täienes õpilasfond ilukirjanduse isss vaid 190 nimetuse võrra. Möödunud sajandisse langeval perioodil täiendati raamatukogu veelgi vähem. Alles seminari lõpiperioodil hakkas olukord paranema. 1914.aastal oli raamatukogu olukord arutusel ka pedagoogilise nõukogu koosolekul. Samal aastal osteti suuremas koguses juurde vene kirjandust klassikute töid.[1]

Sport ei olnud vaba aja veetmise vahendina tolleaegses koolis veel levinud. Väljaspool tunde tegeldi sportlike harjutustega vähe. Male ja kabe mängimisega seminaristid siiski tegelesid . 1909 või 1910. aastal osteti seminari poolt ka mõned komplektid kabendeid ja malendeid. Kuid esines ka üksikuid entusiaste, kes, eriti seminari lõpuperioodil tegelesid pidevalt kehaliste harjutustega. Nii näiteks kirjutab selle kohta praegune spordiveteran Aleksander Kalamees oma mälestustes, et nad igal õhtul Caotasid pesutuppa põrandale tekida maha ja maadlesid seal kaasõpilase Pilliga "nii, et higi jooksis"[2]. Üldiselt aga piirdus sportlik tegevus peamiselt võimlemistundidega seminari algkooli saalis.

Seminari majandusliku olukorra ja kasvandike elu-oluliste küsimuste käsitlemisel tahaks veel rõhutada kasvandike materiaalset olukorda, mis vaatamata

---

1 RAKA, f.384, niml, s.-ü.2334, l.7.

2 Samas, f.2292, nim.2, s.-ü.318, l.2.

riiklikule toetusele oli paljudel kasvandikel ebarahuldav.

Seminari direktori ja õppekonna kuraatorikirjavahetusest torkavad need küsimused korduvalt silma. Nii kirjutab selle kohta 21märtsil 1911.aastal direktor Troitski oma kirjas kuraatorile, et " paljud seminari kasvandikud on tihti niisuguses haletsemisväärses materiaalses olukorras, et ühed neist on sunnitud lahkuma seminarist poolaasta õppemaksu (12 rubla 50 kop.) tasumise võimaluse puudumise tõttu, aga teised, kellel kuidagi õnnestub tasuda seda maksu ei oma ei õpikuid, ei sooje riideid ega kalosse."[1]

Taolisi viiteid on ka varasemast perioodist ning need kajastuvad ka endiste kasvandike mälestustes. Selline olukord on seminarile, kus õpivad peamiselt vaesemast keskkonnast pärinevad noorukid, iseloomulik. Ühelt poolt hoidis tõusiklikke elemente eemale seminari venestuslik iseloom. Teiselt poolt aga suunasid tõusva maa- ja linnakodanluse esindajad oma lapsed peamiselt nendesse koolidesse, mis andsid võimaluse kõrgemates koolides edasiõppimiseks või valmistasid neid ette mingiks tulunduslikuks tegevuseks. Jõukamale järjele jõudnud taluperemehed suunasid oma poegi peamiselt põllutöökoolidesse.

Seminar oma tagasihoidliku majandusliku baasiga võimaldas siiski hariduse omandamise paljudele kehv-

---

1 RAKA, f. 384, nim.1, s.-ü.1745, l.57.

talupoegade ja mõisatööliste poegadel, kelle vanemate majanduslikku seisundit ei oleks jõudnud kaugemale kihelkonna koolist.

Teisest küljest aga sais seminari äärmiselt tagasihoidlik majanduslik baas ja kitsendused kasvandike eluolulistes tingimustes aluseks õpilaste rahulolematuse avaldustele, mis pidevalt püsis kasvandike omavahelises keskustelus aga 1905.a. tingimustes leidis väljenduse ka seminaristide nõudmistes.

III P E A T Ü K K

Õ p p e p l a a n i d j a p r o g r a m m i d.

Õppetöö, selle organiseerimine, õpetatavate teadmiste maht, õpetamise metoodiline külg ja ideoloogiline suunitlus on nendeks põhilisteks näitajateks, mille järele hinnatakse iga kooli tööd ja tema osa hariduse arendamisel. Alljärgnevalt vaatleme milline oli selles osas olukord Tartu II Õpetajate Seminaris.

Kuigi säilinud õppedokumentatsioon seminari kohta on äärmiselt puudulik, võimaldab see siiski koos endiste kasvandike mälestustega ja teiste tolleaegset koolikorraldust iseloomustavate materjalidega saada teatud pildi õppetöö olukorrast.

Teiste tolleaegsete õppeasutuste süsteemis kuulus seminarile oma eriline koht. Seminari sisseastumiseksamitel nõuti umbes tolleaegsele kihelkonnakoolile või 3-klassil.linnakoolile vastavat ettevalmistust. Kooli lõpetamine aga ei andnud õigust ülikooli astumiseks nagu see anti vaimuliku seminari lõpetajaile 1897.a. ukaasiga. Küll aga võisid seminari lõpetajad pärast kohustuslike aastate ärateenimist minna kuraatori loal edasi õppima õpetajate instituuti. Materiaalselt paremini kindlustatud lõpetajad seda võimalust ka kasutasid. Paljud endised seminaristid aga sooritasid hiljem gümnaasiumi lõpueksamid ja said nii edasiõppimise võimaluse kõrgemate koolides.

Võrreldes seminari õppeplaane tolleaegsete keskõppeasutuste omadega ilmneb, et seminar andis sügavama ettevalmistuse kui kreiskool, kuid jäi tunduvalt maha gümnaasiumist , viimasest mahajäämine väljendus peamiselt keelte osas, sest tolleaegsete gümnaasiumide õppeplaanis moodustasid keeled (ladina, kreeka, saksa ja vene) üle 50% tundide üldarvust, seminaris aga oli keelte erikaal veidi üle 1/4.

Seega võib tolleaegses koolide süsteemis lugeda seminari täie õigusega keskõppeasutuseks, mille koht on kreiskooli ja gümnaasiumi vahepealne.

Tihe konkurss seminari sisseastumisel kindlustas võrdlemisi suure selektsiooni sisseastujate hulgas. Endiste kasvandike mälestustest ilmneb, et esimesel päeval viidi läbi kirjalikud eksamid vene keeles ja matemaatikas, mis toimusid seminari algkooli saalis. Järgmisel päeval tehti teatavaks kirjalike eksamite tulemused. Kes oli saanud kirjalikus eksamis puuduliku hinde, seda enam suulistele eksamitele edasi ei lastud. Seminari algpäevil, kui haridustase maakoolides oli madal, olid ka sisseastumiseksamite nõudmised väiksemad. Nii kirjutab endine seminari kasvandik Tamm, Timotheus oma mälestustes, et ta tegi 1883. a. sisseastumiseksamite etteütluses 39 viga - kuid vastu võeti siiski.[1] Ainuüksi seegi fakt näitab kui-

---

[1] RAKA, f.2292, nim.2, s.-ü. 42, l.4.

võrd madalal tasemel oli sel ajal vene keele õpetamine maakoolides.

Peale kirjalike eksamite olid sisseastumisel suulised eksamid vene keeles, aritmeetikas, maateaduses, loodusõpetuses ja usuõpetuses. Ainult viimane oli eesti keeles, teised eksamid toimusid kõik vene keeles.

Tartu II Õpetajate Seminar asutati algul teiste Kesk-Vene kubermangude seminaride eeskujul kolmeaastase õppeajaga. Õppetöö toimus samuti vene keeles, välja arvatud luteriusuliste usuõpetus ja eesti keele tunnid. Õpilaste ettevalmistus vene keeles oli aga ebarahuldav. Selle tõttu tekkis juba kooli tegevuse esimestel aastatel raskusi õppeplaani täitmisel ja vene keelt hästi valdavate õpetajate ettevalmistamisel. Nendest asjaoludest lähtudes pikendati 1881.aastal õppeaega ühe aasta võrra ettevalmistusklassi loomisega.

Seminari 40-aastase tegevuse jooksul on õppeplaanis tehtud korduvalt muudatusi vastavalt kokkuleppele seminari direktorite ja õpperingkonna kuraatorite vahel. Rea muudatusi tõid kaasa ka haridusministeeriumi näidisõppeplaanud ja korraldused. Materjalide puudumise tõttu ei ole võimalik taastada õppeplaani üksikasjaliselt selles toimunud muudatustega. Tervikulult on säilinud vaid mõned käesoleva sajandi alguse kuuluvad õppeplaanid. Tunduvalt aitavad selles osas kaasa ka endiste kasvandikepoolt säilitatud ja

vilistlaskogu arhiivi antud tunniplaanid. Nende materjalide alusel saabki luua mõninga ülevaate õppeainetest ja nende jaotusest.

Kuna käsitletav seminar oli loodud võitluses balti-saksa mõjuvõimu vähendamisega, siis oli arusaadav, et tema üheks tähtsamaks ülesandeks ei olnud mitte saksa keele, vaid vene keele õpetamine. Kuigi esialgses õppeplaanis eksisteeris õppeainena ka saksa keel, vähendati juba 1881.a. selle tundide arvu kahe tunni võrra.[1]

Ajavahemikus 1888-1905 aga puudus saksa keel seminaris täielikult. 1905.aastal kuulutati see õpilaste nõudmisel küll lubatuks, kuid seminar saksa keele õpetamise eest ei tasunud. Soovijad võisid omal kulul saksa keelt õppida.

Seminari õppeainete jaotuse iseloomustamiseks toome siin ära tervikuna 1902/03.õppeaastal kehtinud õppeplaani:[2]

(vt. järgmisel leheküljel)

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1383, l.97.

[2] Samas, s.-ü. 1408, l. 7.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Õppeained	Tundide arv nädalas				Kokku
	Ettevalmist. klassis	I kl.	II kl.	III kl.	
1. Usuõpetus (õigeusu)	3	4	3	2	12
2. - " - (ev.lut.)	2	2	2	2	8
3. Peamised pedagoogika põhialused	-	-	2	3	5
4. Vene keel ja kiriku slaavi k.	9 -	6 -	5 1	4 2	24 3
5. Eesti keel. . .	2	2	1	-	5
6. Aritmeetika, geomeetria ja maamõõtmine . . .	4	5	5	4	18
7. Vene ajalugu; õpetamisel teatatakse andmeid Baltimaade ajal.	-	2	2	2	6
8. Lühike üldine ja üksikasjaline vene geograafia	2	2	2	2	8
9. Peamised andmed loodusloost, füüsika, mis on vajalik tähtsamate loodusnähtuste mõistmiseks.	-	2	2	2	6
10. Joonestamine ja ilukiri. . . .	4	2	2	1	9
Kokku:	24	25	25	22	96
Väljaspool kursust:					
Prakt.tööd koolis	-	-	-	6	6
Laulmine	4	4	3	3	14
Muusika	-	-	1	2	3
Võimlemine . . .	2	2	2	2	8
Käsitöö	-	-	-	-	4
Kokku	30	31	31	35	131

Sellisena püsis õppeplaan ka varasemal perioodil. Seda tõendab ka endise seminari õpilase Sirk, Joh. mälestustes äratoodud seminari tunniplaan ajavahemikus 1896 - 1899.[1] Sajandi algul võeti õppeplaanis ette mõningad olulised muudatused seoses haridusministeeriumi poolt 1903. aastal väljatöötatud näidisõppeplaaniga õpetajate seminaridele.[2] Riia Õppekonna õpetajate seminaride direktorid aga ei nõustunud näidisõppeplaani muudatusteta oma koolides rakendama. 1904. a. suvel toimus Riias näidisõppeplaani rakendamise küsimuses õpetajate seminaride direktorite nõupidamine, kus töötati välja uus õppeplaan, mille rakendamist haridusministeerium ka lubas 1904/05. õppeaastast alates teostada vastavalt ministeeriumi kirjale 27. aug. 1904. a.[3] Kuna nimetatud õppeplaan jäi väiksemate muudatustega püsima seminari tegevuse lõpuni toome ka selle siin tervikuna ära.[4]

(vt. järgmisel leheküljel)

---

1 RAKA, f. 2292, nim. 2, s.-ü. 122, l. 14, 18-19.

2 Samas, f. 384, nim. 1, s.-ü. 1408, l. 23.

3 Samas, l. 62.

4 Samas, l. 57.

Õppeained	Tundide arv nädalas				Kokku
	Etteval. klass	I kl.	II kl.	III klass	
1. Usuõpetus (õige usu)	3	3	3	3	12
2. Kiriku slaavi keel	1	1	1	-	3
3. Vene keel. . .	5	5	5	4	19
4. Pedagoogika. .	-	-	2	3	5
5. Aritmeetika. .	3	3	3	2	11
6. Geomeetria . .	2	2	2	-	6
7. Ajalugu . . .	2	2	2	2	8
8. Geograafia . .	2	2	2	2	8
9. Loodusõpetus ja põllumajandus.	3	3	2	-	8
10. Füüsika . . .	2	2	1	-	5
11. Ilukiri . . .	2	1	1	-	4
12. Joonistamine ja joonestamine.	3	2	3	-	8
13. Laulmine . . .	2	2	2	2	8
14. Võimlemine . .	2	2	2	2	8
15. Praktilised tööd algkoolis . .	-	-	-	12	12
16. Käsitöö . . .	2	2	2	-	6
17. Kohalikud keeled	-	2	1	-	3
18. Muusika . . .	2	2	2	2	8
Kokku:	36	36	36	34	142

Kuigi uues õppeplaanis on tundide üldarv märgatavalt suurem, siis Tartu seminaris jäi see põhiliselt samaks, kuna usuõpetust õpetati ka edaspidi igas

klassis à 2 tundi, kuna Muusika ja käsitöö olid erilises olukorras. Muusika tundide arvelt õpiti viiulimängu peamiselt soovijatele, kuna aga käsitöötunnid ei olnud kohustuslikud, neid tunniplaani ei kantud. Teiste ainete osas võeti aluseks ülaltoodud õppeplaan.

Järgnevalt vaatleme lühidalt üksikute õppeainete programmilisi nõudmisi ja nende täitmist ning õpetamise olukorda Tartu II Õpetajate Seminaris.

Vene keel ja kirjandus. Lähtudes venestuspoliitika ülesannetest ja seminari asutamise eesmärkidest, oli vene keelel keskne koht teiste õppeainete hulgas. Seda kajastavad ka õppeplaanid.

Kuna vastu võeti õpilasi, kes valdasid vene keelt halvasti, siis püüti seda pahet juba ettevalmistusklassis likvideerida sellega, et viidi vene keele nädalatundide arv 9-ni. Kuigi venestuspoliitika oma üldkokkuvõttes oli reaktsiooniline ja tähendas rahvusliku keele ja rahvusliku kultuuri hoolimatut mahasurumist, tuleb selle osa vene keele oskuse arenemisel siiski positiivselt hinnata. Ka seminari sisseastujate keeleoskus paranes tunduvalt pärast valla ja kihelkonnakoolide haridusministeeriumi alla viimist ja 1887.aasta otsusi, mille kohaselt kõikides koolides pidi õppetöö toimuma vene keeles. Ainult vallakoolide nooremas osas võis õppetöö veel emakeeles toimuda. Seminaril võimaldas aga keeleoskuse pa-

ranemine parandada ka üldist õppetööd. Ettevalmistusklassi vene keele tundide arv võrdsustati teiste klassidega. Kui varasemal perioodil nii mõnelgi esines sisseastumiseksamite etteütluses mitukümmend viga, siis nüüd ei olnud enam sugugi haruldaseks täiesti veatud tööd.

Vene keelt õpetasid seminaris põhiliselt kolm õpetajat: Swidinski, Severjan (1879-1883), Šatalov, Ivan (1883-1897) ja Stoljarov, Mihail (1887-1917).[1] Kõiki kolme iseloomustatakse endiste kasvandike poolt aine tundmise ja edasiandmise oskuse poolest hästi. Eriti head mälestused on endistel õpilastel S.Swidinskist ja M. Stoljarovist. Šatalovi õpetusoskust hinnatakse samuti hästi kuigi õpilased teda vihkasid ta aktiivse venestuspoliitika pärast. Swidinski ja Stoljarov aga kuulusid tolleaegse eesrindliku kodanliku intelligentsi hulka, kes olid vabad venestustendentsist, armastasid oma ainet, oskasid õpilastes huvi äratada vene eesrindliku kirjanduse vastu. Eriti positiivselt tuleb hinnata just nende tööd vene kirjanduse klassikute tutvustamisel, millel oli suur tähtsus. Seminari kasvandikud õppisid vene kirjanduse klassikuid tundma algkeeles ja tutvustasid neid hiljem oma õpilastele. Rida seminari endisi õpilasi tegi

---

1 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, Tartu, 1929, lk. 104.

ära märkimisväärse töö nende teoste tõlkimisel eesti keelde (J.Tamm jt.).

Seminari 1901.a. aruanne sisaldab huvitavaid andmeid loetavamate raamatute kohta, millest ilmnes, et esikoht laenutuste arvult kuulus Gontšarovile (laenut.arv 113), järgnevad Gogol (74), Puškin (63), Lermontov (57), Tolstoi (36), Karamzin (17) jt.[1] Need arvud näitavad selgelt seminaristide arenenud kirjanduslikku maitset. Huvi pakub ka endise kasvandiku Oskar Ignatsi poolt tehtud kirjalike tööde loetelu 1908/09.õppeaastal. Need on:"Jutustus Igori polgust", "Pärisorjus komöödias "Äbarik", "Moskva ühiskond Gribojedovi komöödias "Häda mõistuse pärast", "Vene ühiskonna puudused 18.sajandi komöödiates ja satiirides".[2] Sisuliselt on õpilane andnud viimastespärisorjusliku korra võrdlemisi terava kriitika. Ei ole kahtlust, et selline teemade valik ja käsitlemine arendasid õpilastes õiget arusaamist ümbritseva elu nähtustest ja laiendas nende silmaringi. Seda tuleb täie õigusega lugeda tolleaegse vene keele õpetaja Stoljarovi teeneks, kes ei piirdunud ainult õppetundidega, vaid korraldas peale selle veel laupäeviti kirjanduslikke õhtuid, kus luges ise ja laskis õpilastel lugeda katkendeid huvitavatest teostest ja

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü. 1383, l.99.

2 Samas, f.2292, nim.2, s.-ü.221, l.7-8.

juhtis nende arutelu. Need laupäevaõhtud said seminari omapäraseks traditsiooniks ja olid huvitavaks ning kasulikuks vahelduseks üksluisele elule.

Seega võib kokkuvõttes vene keele ja kirjanduse õpetamise kohta öelda, et see püsis kogu seminari eksisteerimise perioodil võrdlemisi kõrgel tasemel. Kuigi vene keele õpetamine teenis reaktsioonilist eesmärki, oli sellel üldkokkuvõttes siiski positiivne tähtsus vene eesrindliku kultuuriga tutvustamisel.

Usuõpetus. Ka usuõpetuse õpetamine oli lahutamatult seotud seminari asutamise reaktsiooniliste eesmärkidega. Usuõpetuse kaudu lootis tsaarivalitsus kasvatada endale truualamlikke teenreid, kes hakkaks innukalt kasvatama tulevast põlvkonda isevalitsusele, usule ja eraomandusele ustavuse vaimus. Instruktsioon õpetajate seminaridele nõudis, et"õpilased omandaksid seminaris oleku ajal kiiduväärt harjumuse täita õigeusu kiriku ettekirjutusi (kehtestatud paastuaegadest kinnipidamine, kirikuskäimine, igapäevane palvus)".[1] Baltimaade tingimustes oli seminari eesmärgiks vähendada mõningal määral ka luteri usu mõju. See funktsioon pääses eriti selgelt esile 80-ndate aastate keskpaiku ja 90-ndate aastate algul, venestuspoliitika kõrgetapil. Vene valitsevate ringkondade ja baltisaksluse vastuolud kajastusid ka usulistes sfäärides.

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.ü.1116, l.3.

Nähtavasti pühendati selle tõttu ka ev.luteriusu õpetamisele seminaris vähem tähelepanu kui õigeusu õpetamisele. Viimase õpetamisele pühendatud tundide arv püsis pidevalt nelja nädalatunni võrra suuremana. 1895.a. aga puhkes Riia Õpperingkonnas üldine diskussioon luteriusulistele usuõpetuse tundide suurendamise küsimuses. Nimelt oli konsistoorium töötanud välja uued süvendatud usuõpetuse programmid ja saavutanud ka nende kinnitamise haridusministeeriumis 26.märtsil, 1895.aastal.[1] Nende rakendamine tekitas Riia õpperingkonnas kauakestvad vaidlused, mis lõppesid alles 1903.aastal. Selleks ajaks töötas haridusministeeriumi juurde viidud spetsiaalne komisjon haridus- ja kiriku või nende esindajatest välja uued programmid selle piirkonna ev.luteriusulistele koolidele. Kogu kaheksaaastasel vaidluste perioodil töötas enamik koole, nende hulgas ka Tartu seminar, vanade programmide järgi. Seminari pedagoogiline kollektiiv eesotsas direktor M. Serkoviga võttes diskussioonist agaralt osa. Usuõpetuse õpetamine uue programmi järele oleks märgatavalt tõstnud nädalatundide arvu. Tartu seminar põhjendas uute programmide sobimatust sellega, et õpilased on juba niigi üle koormatud. Koormuse suurendamine avaldab mõju "õpilaste tervisele ning nende järgmise päeva õppeülesannete ette-

---

1 RAKA, f.383, nim.1, s.-ü.1331, l.24-25.

valmistamisele."[1]

Ka sellest vaidlusest ilmneb selgesti kartus kohaliku kiriku mõju suurenemise ees. Toome siin ära väljavõtte Tartu seminari pedagoogilise nõukogu protokollist 25.sept.1895.a., kus märgitakse, et usuõpetus " tõusis uue programmi järgi esikohale teiste ainete hulgas kõikides klassides tundide arvu poolest ja kindlustab sellega endale parema omandamise ja üksikasjalisema materjali läbivõtmise otseseks kahjuks ajale, mis on vajalik kohustusliku kursuse läbivõtmiseks teistes mitte vähem tähtsates ainetes, nagu vene keel, ajalugu."[2] Usuõpetuse tundide arvu suurendamine oleks vaevalt küll nõudnud õpilastelt aega rohkem nende tundide ettevalmistamiseks. Palju ohtlikum aga oli kohalike kirikuõpetajate mõju suurenemine kasvava põlvkonna ideoloogilisel mõjutamisel balti aadlile sobivas suunas. See oli nähtavasti peamiseks põhjuseks,miks keskvalitsus ei nõudnud enda poolt kinnitatud programmide täitmist.

Usuõpetust õpetas luterlastele pikemat aega endine Karula koguduse õpetaja Wilhelm Frantzen, kes olevat seal mõisnikega konflikti sattunud ja seetõttu kirikuõpetaja ametist loobunud. Seminaristide mälestustes on teda iseloomustatud kui heasüdamlikku vanameest, kes usuõpetusega neile palju muret ei valmis-

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1331, l.91.

2 Samas.

tanud. Piibliloo proovitundidel nõudis ta ainult jutustamist. Mingeid omapoolseid seletusi ei pidanud ta vajalikuks. Tema enda tunnid piirdusid ka mitmesuguste aruteludega elunähtuste selgitamiseks. Õpilasi küsis ta vähe. See moraalitsevate vestluste pidamine oli tolleaegsetes keskõppeasutustes usuõpetuse tundides laialdaselt levinud. Sellepärast aga ei saa Frantzenit pidada veel mingiks progressiivseks tegelaseks, nagu seda ekslikult 1929.a. ilmunud kogumikus kaldutakse tegema. Mõnevõrra laialdasem silmaring oli Frantzeni järglasel, tema õemehel Klaassepal. Lühikest aega õpetas usuõpetust Klaassepa haiguse ajal ka pastor Eisen, kes ei jätnud kasutamata ka soodsat võimalust seminaristide kaasatõmbamiseks rahvaluule kogumisele.

Õigeusu usuõpetuses oli põhirõhk pandud kombetalituste täitmisele. Õigeusu preestrid Rahmanin, Temnomerov ja Žilov olid ka peamisteks venestuspoliitika arendajateks seminaris. Nende kõrval aga jäi näiteks preester Jegorovil aega üle ka õpilastega ilmaliku kirjanduse, nagu Tšehhovi ja Gorki lugemiseks.

Kokkuvõttes võib öelda, et usuõpetusega seminaris ei saavutatud nende kaugeleulatuvate ülesannete täitmist, mida selle aine õpetamisega pidi saavutatama. Vaatamata küllalt suurele usuõpetuse tundide arvule ja usuliste kombetalitustega tihedalt läbipõimitud kasvandike igapäevaelu, jäi valdav

enamus seminariste siiski vabaks usulistest veendumustest. 1929.a. ilmunud kogumikus tehtud statistika järele ei ole ükski seminari lõpetaja hakanud hiljem tööle kirikuõpetajana, kuigi paljud endised seminari kasvandikud lõpetasid hiljem ülikooli. Usuteaduskonda ei lõpetanud ükski.

Nähtavasti olid eelpooltoodud asjaolud tingitud: 1) seminari kasvandike küllaltki laialdasest silmaringist ja kohustusliku õppematerjali omandamise kõrval toimuvast pidevast enesetäiendamisest, 2) seminari usulise kasvatuse süsteemi vähesest efektiivsusest.

Ajalugu. Ajaloo õpetamise ülesandeks oli samuti kujundada õpilaste maailmavaadet tsaarivalitsusele vajalikus suunas. 1875.a. instruktsioon õpetajate seminaridele nägi ette tutvustada õpilasi "võimalikult põhjalikult kodumaise ajalooga ja nende üldajaloo sündmustega, millised on seotud vene/ajalooga/ ja sellega aitavad tugevdada kasvandikes armastust isamaa vastu ja ustavust troonile."[1] Instruktsioon arvas ajaloo nende ainete hulka, millised kõige paremini võivad mõjutada õpilaste maailmavaate kujunemist, anda neile "mõistlik ja õige vaade kõigi rahvaste poliitilistele ja sotsiaalsetele suhetele ning meie

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1116. l.22

vene rahva omale eriti."[1]

Nendest eesmärkidest lähtudes pidi õpetaja suure "ettevaatlikkusega suhtuma teatavakstehtavate faktide valikusse, heites kõrvale kõige selle, mie ei ole kooskõlas üldise patriootilise ja kõlbelise suunaga."[2]

Sellised olid üldised nõuded ajaloo õpetamisel seminarides. Nendele nõuetele vastasid ka seminari kasutusel olnud Ilovaiski ja Rożdestvenski ajalooõpikud. Suurt tähelepanu pühendati vene suurvürstide ja isevalitsejate elulugudele, koormati õpilaste mälu pisifaktidega, üksikute vürstide ja vürstikeste omavaheliste tülide pähetuupimisega.

Ajaloo programm püsis kogu seminari perioodil põhiliselt muutumatuna. Üldiste nõudmiste iseloomustamiseks toome ära 1904.a. haridusministeeriumi poolt kinnitatud programmi:

"Ettevalmistusklass. Idamaade, Kreeka ja Rooma ajalugu.

I klass. Üldajaloo lühikursus.

II klass. Venemaa ajalugu Peeter Suureni.

III klass. Venemaa ajaloo lõpetamine ja kordamine. Ajaloo metoodika."[3]

Põhirõhk oli asetatud vene ajaloole, mida käsitleti palju üksikasjalisemalt. Eriti pealiskaudselt

---

1 RAKA, f.384; nim.1, s.-ü. 1116. l. 22.

2 Samas.

3 Samas, s.-ü. 1408, l.25.

leidsid käsitlemist üldajaloo küsimused. Seminari varasemal perioodil nähtavasti käsitleti mõningal määral ka Baltimaade ajaloo küsimusi, nagu see ilmnes direktor Serkovi poolt kuraatorile esitatud õppeplaanist. Seminari lõpuperioodil aga need küsimused ilmselt enam käsitlust ei leia. Eksamipiletites ei ole igatahes ühtegi sellealast küsimust.[1] Teisest küljest aga näitavad need piletid veelkordselt, et vene ajaloo küsimused leidsid eriti põhjalikku tundmaõppimist. Seminari lõpuperioodil täienes eelpooltoodud programm veel kodanikuõpetusega, mis tegelikult oli ülevaatlik riigi ja õiguse aluste kursus. Siin leidsid käsitlemist sellised küsimused, nagu riigi mõiste, riigi vormid ja elemendid, võimuorganid. Peale selle anti ülevaade tsiviil-, perekonna-, omandi-, ja kriminaarõiguse küsimustest.[2] Kodanikuõpetuse ülesandeks oli seega täiendada ajalookursust õpilaste kasvatamisel monarhismi vaimus, eraomandi puutumatuse vaimus.

Ajaloo õpetamine oli mitmesuguste õpetajate käes lisakoormusena. Alles seminari lõpuperioodil, seoses kodanikuõpetuse juurdetulekuga, tundide arv suurenes ja seega sai võimalikuks anda ajaloo tunnid spetsiaalse ettevalmistusega õpetajale.

---

1 RAKA, f.408(Tartu Õpetajate Seminar), nim.1, piletid 1-35.

2 Samas, piletid 1-17.

Matemaatilised ained. Matemaatiliste ainetena olid seminari õppeplaanis aritmeetika, geomeetria ja füüsika. Aritmeetika ja geomeetria nädalatundide arv oli kogu seminari jooksul 18-19 tundi. Seminari lõpuperioodil hakati suuremat tähelepanu osutama ka füüsikale. Üldse aga oli füüsika õpetamine seminaris seotud tihedamalt loodusõpetusega kui matemaatikaga. Õpetajad olid samuti need, kes õpetasid loodusõpetust ja geograafiat.

1904.a. aritmeetika programm ettevalmistusklassis oli peamiselt varasemat kursust kordava iseloomuga. I klassis õpiti kümneid ja harilikke murde, tehteid mõõtudega ja ruutjuure võtmist.

Teises klassis oli aritmeetika kursuse kordamine ja aritmeetika õpetamise metoodika. III klassis võeti läbi algebra alged, lihtsamate võrrandite koostamine ja lahendamine ning lõpetati metoodika kursus.

Ka geomeetria õpetamisel võeti ettevalmistusklassis läbi geomeetria algmõisted: sirgjoon, nurgad, kujundid ja lahendati vastavaid ülesandeid. I klassis võeti läbi sarnasus, hulknurgad, pindala mõõtmine. II ja III klassis veelgi süvendati omandatud teadmisi ja toimus kordamine. Geomeetria õpetamise metoodikat ei õpitud kuna selle aine õpetamine ei olnud algastme koolide programmis. Geomeetria kursusega koos oli ette nähtud läbi võtta ka maamõõtmise alged.[1]

---

1 Andmed programmiliste nõudmiste kohta vt. RAKA, f.384, niml, s.-ü.1408,l.24-25.

Kui näiteks vene keele õpetamine oli kogu seminari kestvusel tugevates kätes, siis aritmeetika ja geomeetria õpetamine elas üle väga erinevaid perioode olenevalt õpetajate teadmisest ja õpetamisoskusest. 40 aasta jooksul õpetasid neid aineid 6 õpetajat: Thomson, Aleksander (1878-1§o2), Tretjakov, Mihail (1902-1907), Smirnov (1907 -1908), Karpov, Vsevolod (1908-1912), Akantšenko, A.(1912 -1916) ja Vassilkov, k.(1916-1917).[1] Nendest ainult M.Tretjakov oli väljapaistvate võimetega matemaatikaõpetaja. Teised olid enamikus küll hoolikad, kuid keskpäraste võimetega õpetajad, kelle ajal jõuti vaevu läbi võtta programmilised nõudmised. Seminari algperioodil oli matemaatika õpetamine raskendatud ka õpilaste keeleoskuse puudulikkuse tõttu, kuna"õpilased on õppinud aritmeetikat eesti keeles, siis ei ole nad nad üldse tuttavad aritmeetilise terminoloogiaga vene keeles. Ettevalmistusklassis tuleb alustada aritmeetikat peaaegu algusest" kirjutab M. Serkov kuraatorile, astudes energiliselt välja tundide vähendamise vastu matemaatilistes ainetes.[2]

Kuna seminaris toimusid igal kevadel üleminekueksamid, siis programmi "lihtsalt läbi vuristada" ei saanud. Seetõttu jäädi nõrgemate õpetajate ajal veidi programmist maha. Eksamiülesanded koostasid

---

1 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk.118-122.

2 RAKA, f.384, niml, s.-ü.1116, l.200.

õpetajad ise ja esitasid direktorile kinnitamiseks. Et saada mõningat ettekujutust, millistele nõudmistele pidid vastama seminari lõpetajate teadmised aritmeetikas, toome ära 1901.a. kevadel toimunud lõpueksami ülesande teksti:

"Kaupmees kauples rukki ja nisuga; rukki müümisel 12220 rbl.eest ta sai kahjumit 6%, aga nisu müümisel 13% kasumit, millega hüvitas mitte ainult temale tekitatud kahjumi, vaid tal jäi veel üle puhast kasumit 860 rubla. Mitme rubla eest ta müüs nisu?"[1]

Üldse oli lõppeksamil matemaatikas kolm ülesannet. Neist teine oli seotud samuti protsentidega ja kolmas murdudega. Nagu näeme ei olnud nõudmised matemaatikas eriti suured. Praeguse keskkooli nõudmistega ei saa neid kaugeltki võrrelda.

Füüsika õpetamine, nagu öeldud, oli seotud tihedamalt loodusõpetusega. Kuni 1904.aastani õpetati füüsikat II ja III klassis á 2 tundi nädalas. Hiljem toodi füüsika kursus üle esimestesse klassidesse. Loodusloo õpetajad aga alati ei osanud füüsikat anda. Näitlike vahendite kasutamine ja katsete tegemine oli vähene.

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü. 1116, l.108.

Loodusõpetus ja maateadus. Loodusteaduste aluste kursus oli seminaris võrdlemisi mitmekesine, kuid tundide arv oli väike. 6-nädalatunniga taheti kolmes vanemas klassis anda teadmiste algeid inimese anatoomiast ja füsioloogiast, zooloogiast, botaanikast, mineraloogiast, keemiast ja füüsikast. Viimasele oli külla juba 90-ndail aastail antud 2 tundi nädalas (III klassis). Samal ajal aga jäi kõigele eeltoodule üle vaid neli tundi (I kl. - 2 tundi ja 2.kl. - 2 tundi) nädalas. 1904.a. tundide arv mõnevõrra suurenes. Ministeeriumi näidisprogramm nägi loodusõpetusele ja põllumajandusele ette koguni 10 tundi. Seminaride direktorite nõupidamisel väljatöötatud uue õppeplaani järgi eraldati selle aine õppimiseks nüüdsest peale 8 tundi nädalas.

1904.a. käikulastud uus programm loodusõpetuses oli järgmine:[1]

"Ettevalmistusklass. Taimede morfoloogia. Lühike ülevaade inimese kehaorganite ehitusest ja funktsioonidest.

I klass. Kirjeldav botaanika. Mineraloogia.

II klass. Kirjeldav zooloogia. Taimede füsioloogia.

III klass. Inimese kehaorganite kordamine seosta-

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1408, l.25.

tuna üldise ja koolihügieeniga. Kordamine ja teadmiste koondamine põllumajanduses."

Nagu näeme sisaldab ministeeriumi programm ainult kõige üldisemad juhised õppeaine käsitlemiseks, jättes üksikasjalisemal jaotamisel õpetajale vabad käed. Loodusõpetuse õpetamine piirdus peamiselt raamatuga. Näitlikest õppevahenditest kasutati vaid tabeleid ja pilte. Elava loodusega tehti vähe tegemist. Õpetaja Leontjevi kohta (õpetas 1883-1895) kirjutavad seminari endised kasvandikud, et ta ei teinud elusa loodusega millalgi tegemist. Selline õpetamismeetod oli sellel ajal võrdlemisi levinenud ja seminarid ei moodustanud selles osas erandit. Seminaril oli küll spetsiaalne loodusteaduse kabinet, kuid seda ei kasutatud vajalikult. Samuti ei olnud kabinet küllaldaselt sisustatud. Kabinetti täiendati väga tagasihoidlikult. 1901.a. aruandest näeme, et aruandeaastal muretseti sellesse kabinetti vaid 4 mikropreparaati väärtusega 1 rbl.50 kop.[1] Parem ei olnud selles osas olukord ka mõned aastad hiljem. Nii osteti 1914.a. kabinetti ka vaid üks ainus ese.[2] Mõnevõrra paranes loodusõpetuse õpetamine eluga seostamisel käesoleva sajandi esimestel aastatel.

Geograafiat õpetasid seminaris tavaliselt samad

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1383, l.99.

2 Samas, s.-ü. 2334, l.27.

õpetajad, kes loodusteadustki. Üldiselt oli geograafia kursus, võrreldes loodusõpetusega, sisukam. Tundide arv, mis sellele ainele oli eraldatud, püsis pidevalt 8 nädalatunnil. Nagu programmidest ilmneb oli teiste riikide ja vene geograafiale eraldatud võrdne arv tunde. Viimast aga käsitleti palju üksikasjalisemalt ja III klassis oli ette nähtud ka majandusgeograafia-alaste teadmiste omandamine.

Selgema pildi saamiseks toome siinjuures ära 1904.a.kehtima hakanud programmi:

"Ettevalmistusklass. Matemaatiline ja füüsiline geograafia ning etnograafia. Üldine- ja eriülevaade Austraaliast, Aafrikast, Aasiast ja Ameerikast.

I klass. Üldine ülevaade Euroopast ja eriülevaade Lääne-Euroopast.

II klass. Vene Impeeriumi geograafia.

III klass. Venemaa tööstuse ja ühendusteede ülevaade. Rahvaharidus ja Venemaa relvastatud jõud. Geograafia metoodika."[1]

Võrreldes loodusõpetusega oli geograafiale suurema tähelepanu asetamine ka arusaadav. Geograafia, eriti aga vene geograafia õpetamisega taotleti jälle noorsoo ideoloogilist mõjutamist, et näidata tsaaririigi suurust, jagamatust ja sisendada usku selle võimsusse. Samasugusel eesmärgil leidis geograafia

---

1 RAKA, f.384, niml, s.-ü.1408, l.25.

üksikasjalisemat käsitlemist ka valla- ja kihelkonnakoolides. Loodusõpetust aga vallakoolis ei õpetatud.

Eesti keel. Eesti keele õpetamisele pühendati seminaris vähe tähelepanu. Tolleaegsete valitsevate ringkonade arvates valdasid õpilased oma emakeelt niigi vabalt. Sellepärast ei peetud otstarbekohaseks ka sellele õppeainele liigselt aega kulutada. Positiivselt tuleb aga hinnata juba sedagi fakti, et eesti keelt seminaris üldse õpetati. Seminari algperioodil ei olnud tolleaegsetes gümnaasiumide ja kreiskoolide õppeplaanides eesti keele õpetamiseks nähtud ühtegi tundi. Seminari õppeplaan aga nägi selle õpetamiseks erinevatel perioodidel siiski 3-5 nädalatundi, peamiselt aga 3 nädalatundi. Väheme tundide arv võimaldas anda tulevasele intelligentsile võrdlemisi nigelaid teadmisi oma emakeele grammatikast ja kirjandusest. Eesti keele õpetamine ei vastanud juvenestuspoliitika huvidel. Eriti piiratud oli eesti keele programm venestuse kõrgmomendil, millel õpilaste teadmised kirjandusest piirdusid peamiselt "Kalevipoja" sisu tundmaõppimisega, kuigi sedagi peeti üleliigseks ja ebasobivaks.

Ka vene ja läti rahvusest kasvandikud olid kohustatud sooritama eesti keele eksami. Tegelikult oli see vaid formaalne, sest eksaminõudmised piirdusid peamiselt C.R. Jakobsoni "Kooli lugemise raamatu "esimeste peatükkide lugemise ja tõlkimisega.

Eesti keelt õpetasid põhiliselt kolm õpetajat: M.Veske (1878 -1881), K. Linnamägi (1882-1902) ja J. Jurkatom (Tamm)(1902 - 1917).[1] Seminari lõpuaastal õpetas eesti keelt lühikest aega ka J.Aavik.

Kuigi seminari esimene eesti keele õpetaja dr. Mihkel Veske, oli seminaris õpetajaks väga lühikest aega, väärib see periood erilist esiletõstmist. See oli kodanlik-demokraatliku rahvusliku liikumise tõusu lõpp-periood, aeg mil M. Veske kindlalt liitus selle liikumise radikaalse tiiva juhtidega, mis kutsus esile ägeda laimukampaania M.Veske ja eesti seltside vastu. Eriti teravalt astus Veske vastu välja tolleaegne "Neue Dörptsche Zeitung . Baltisaksa ringkondades tõstetud laimukampaania survel toimuski M. Veske vabastamine seminari eesti keele õpetaja kohalt saksameelse kuraatori Stackelbergi poolt, kusjuures ülikooli eesti keele lektoriks ta esialgu veel jäi. Dr.M. Veske avaldas eesti keele õpetajana positiivset mõju armastuse kasvatamisel eesti keele ja kirjanduse vastu ning õpilaste silmaringi laiendamisel kodanlik-demokraatliku rahvusliku liikumise radikaalse tiiva vaimus. Kahtlemata avaldas M.Veske õpetajategevus soodustavat mõju ka tolleaegse seminaristi Jakob Tamme luuletajaisiksuse kujunemisele. Juba seminaripäevist on pärit Jakob Tamme esimesed luulekatsed , millised koos teiste kirjandushuvi-

---

[1] Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, l.112-114.

liste seminaristide, nagu P. Laretei jt. luuletustega ilmusid käsikirjalises väljaandes - "Seminari sulemehed". Teisest küljest aga mõjutas J.Tamme vene kirjandusega tutvumine, tolleaegse vene eesrindliku intelligentsi hulka kuuluva S. Swidonski käsitluses.

Venestuspoliitika aktiviseerumisega aga langes eesti keele õpetamine täiesti vaeslapse ossa. M. Veske järglane pastor Frantzen oli sellel alal täiesti võhik. Ta ei osanud isegi eesti keelt korralikult, vaid rääkis võru murrakut, millest "jumala abiga" lootis lahti saada. Tolleaegne "Tartu Eesti Zeitung" võtab tema keeleõpetuse terava kriitika alla, märkides, et eesti keelt näib Frentzen "nii vähe oskavat, et ta eesti keele õpetuse tundisid sugusi anda ei taha, Ehk küll eesti keele õpetust nädalas üksainus tund on, siiski juhtub sageli, et seegi üks tund paljalt viis minutit vältab."[1] Edasi märgib ajaleht, et peamiselt mööduvad need tunnid mingi eestikeelse raamatu lugemisega. Näiteks oli ta kord tulnud tundi järgmiste sõnadega "Ja nael kodun tõiste raamatute mant üte raamatu nimega "Rätsep kergepüks", mida ma ka ligi võtsi. Ma arva, et meie sellega lõbusaste oma aiga ära viita võime".[2] Muidugi ei olnud sellisest eesti keele õpetamisest, mille peamiseks eesmärgiks oli "oma aiga ära viita", mingit kasu.

---

1 "Tartu Eesti Zeitung" nr.26, 31.dets.1881.

2 Samas.

Frantzeni järglased Linnamägi ja Tamm (Jurkatam) oskasid küll vabalt eesti keelt, kuid vene seminari tingimustes said nad vähe ära teha õpilaste keeleoskuse arendamisel.

Joonistamine ja joonestamine. Nendele ainetele eraldatud tundide arv oli üsna suur, kõikudes 6 - 9 nädalatunni piirides. Sellele vaatamata aga joonestusele ja joonistamisele erilist tähelepanu ei pööratud. Ka nende ainete õpetamine oli 1903.aastani teiste õpetajate käes lisakoormusena. Erilist edu sellel alal seminaris ei saavutatud. Eriti halvasti iseloomustavad endised õpilased V.Belovi. "Laiskuse ja korratuse eeskujuks oli joonistuse õpetaja V. Belov" kirjutab tema kohta J.Tammekivi.[1] Mõnevõrra edukam oli töö ühe viimase õpetaja, Krassilnikovi ajal. Ta õpetas joonistama ka loodust ka andis algmõisteis värvidega töötamisest. Teiste ajal ei jõutud palju kaugemale perspektiivi algmõistetest. Ka programmilised nõudmised olid tagasihoidlikud. I klassis tuli omandada perspektiivi algmõisted. Teises klassis oli ette nähtud mitmesuguste esemete joonistamine ja varjutustehnika omandamine. Joonestamise osas nõudis programm, et tulevased õpetajad peavad oskama joonestada koolimaja fassaadi, majade

---

1 RAKA, f.2292, nim.2, s.-ü.220, l.8.

ja maatükkide plaane, omandada joonestada käsitöötundides valmistatavate esemete jooniseid.[1] Seega joonestuskursuse nõuetele omane teatud praktiline suunitlus.

Kahtlemata oleks nende ainete õpetamisele pidanud seminaris osutatama suuremat tähelepanu, kuna joonistamine oli ka kihelkonna- ja ministeeriumikoolide õppeplaanis ette nähtud.

Laulmine ja muusika. Laulmise ja muusika õpetamisele pühendati võrdlemisi suurt tähelepanu. Laulmist õpetasid seminaris peamiselt neli õpetajat. Need olid: A. Thomson (1878-1902), M. Tretjakov (1902 -1903), M. Troitski[2] (1903 -1905) ja M. Verešťagin (1905-1917). II Õpetajate seminari lõpuaastal õpetas laulmist lühikest aega tuntud muusikamees ja koorijuht J.Simm. 1903.aastami olid laulmise tunnid teistel õpetajatel lisakoormuseks. Siis aga anti seminarile spetsiaalne lauluõpetaja. Viimased õpetajad - Troitski ja Verešťagin olid saanud spetsiaalse muusikalise ettevalmistuse, esimene Peterburi komservatooriumi ja teine Riia muusikakoolis. Need õpetajad pühendasid rohkem tähelepanu ka muusikateooriale.

1903/04.õppeaastal kehtinud õppeplaanist ilmneb, et laulmisele oli eraldatud 16 nädalatundi. Peale

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü. 1408, l.26.

2 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk. 140-143.

selle oli õigeusulistel veel 3 tundi vaimulike laulude õppimiseks ja luteriusulistel 1 nädalatund kirikulaulude õppimiseks.[1] Erinevalt teistest tolleaegsetest keskõppeasutustest oli seminaris laulmine kohustuslik kõigile õpilastele. Kõik õpilased olid ka seminari kooli liikmed. Gümnaasiumides ja reaalkoolides moodustati koor vaid lauldasoovijatest. Samuti ei õpitud neis koolides muusikateooriat.

Selgituseks 1903./04.õ.-a. kehtinud õppeplaanile tuleb lisada, et tundide üldarv - 16 nädalatundi - oli siin mõnevõrra kunstlikult suurendatud. Nagu selgub direktor Serkovi kirjast kuraatorile oli igas klassis laulmise-le eraldatud vaid 2 nädalatundi. Peale selle toimus veel 2 tundi laulmist, millest võtsid osa kõigi 4 klassi õpilased. Seega nii õpetajal kui ka igal üksikul õpilasel oli laulmist vaid 10 tundi nädalas.[2]

Kuigi seminaristide laulukultuur oli üsna kõrgel tasemel, õppis laiem üldsus seda vähe tundma. Ainult seminari algpäevil esineti väljaspool kooli. Venestuspoliitika kõrgperiood aga sulges seminari oma müüride vahele. 1905.aastani oli seminar kinnine õppeasutus, kus avalikke peoõhtuid ei korraldatud. Alles 1905.-1907.a. revolutsioonilistele sündmustele järgnenud aastail hakkas ka seminar, kuigi harva,

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1408, l.35.

2

taolisi peaõhtuid korraldama.

Praktilise koorilaulu kõrval ei jäänud varju ka muusika teooria küsimused. See ilmneb ka 1904.a. kasutuselevõetud programmist. Ettevalmistus klassis olid ette nähtud noodiõpetuse alged ja ühehäälse laulu praktilised harjutused. I klassis võeti läbi intervallid, noodiõpetus kõrgendus- ja madaldusmärkidega ning 2 - 3 häälsete laulude praktilised harjutused. II klassis mažoor- ja minoor-kolmkõlad, harmoonia õpetuse alged, noodikiri mitmesuguste noodivõtmetes. Peale selle oli ette nähtud kiriklike ja ilmalike laulude neljahääleline laulmine. III klassis täiendati veel teadmisi harmoonia õpetusest, anti praktilisi teadmisi koori koosseisust ja juhatamisest. Peale selle oli ettenähtud veel tähtsamate kiriklike liturgiate laulude õppimine ja laulmise metoodika algkoolis.[1]

Peale laulutundide olid ette nähtud veel muusikatunnid, mis toimusid pealelõunasel ajal. Need kasutati ära peamiselt viiulimängu õpetamiseks ja hilisemal perioodil ka orkestri juhtimiseks. Oli võimalik õppida ka klaveri- ja harmooniumimängu, kuna seminaril oli kolm klaverit ja üks harmoonium. Kuigi oli püstitatud nõue, et iga seminari õpilane pidi oskama mängida mingil muusikalisel instrumendil, oli

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1408, l.26.

ka neid, kes seda nõuet ei täitnud. Põhiline osa õpilasi õppis viiulimängu, sest viiuleid oli seminaril rokesti. Olemasolevail andmeil tegeles sellega umbes 50% õpilastest. 1914.a. näiteks oli sellega haaratud 45 õpilast (üldarv 88).[1] Viiulid aga olid tihti halvas seisundis. Puudusid keeled ja poognad, milliseid õpilased ~~tihti~~ ise muretsesid.

Vaatamata kõigile neile puudustele, andis seminar siiski vajalikud algteadmised ja oskused laulmise ja muusika alal. Hiljem tegid seminari kasvandikud kohtadel ära märkimisväärse töö eriti koorilaulu viljelemisel ja edasiarendamisel. Paljud tegelesid ka ise laulude viisistamisega. Sellega alustasid mõned juba seminaripäevil. Praeguseni püsib koolilaulikutes "Ööbikule" (Õrn ööbik, kuhu tõttad sa..."), mille sõnade autoriks oli Gustav Wulff (Õis) ja viisi looja ks tema klassikaaslane Karl Ramm. Endisest seminari kasvandikust Teodor Vettikust aga sai kutseline helilooja. Ka teised endised seminari kasvandikud, nagu V. Tubin jt. on silma paistnud muusika alal.

Käsitöö ja aiatöö. Käsitöö ei kuulunud terve II Õpetajate seminari kestvusel kohustuslike õppeainete hulka. Tartu seminaril oli selles osas erandlik seisund, mida põhjendati vastavate ruumide puudumisega. Seminari algkooli

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü. 2334, l.5.

juures oli selleks siiski vastav ruum olemas. Ka hädavajalikud instrumendid olid olemas. Terve klassi rakendamine korraga aga oli raskendatud. Seminaris oleku ajal pidi tegelikult iga õpilane valmistama mingi hindetöö. Peamiselt aga tegelesid sellega siiski õpilased, kes asja vastu huvi tundsid. Õppeaasta jooksul registreeriti käsitööga tegelevaid õpilasi keskmiselt 10-20. 1901/1902.õppeaastal näiteks oli I poolaastal 22 õpilast ja II poolaastal 19 õpilast, 1907.aastal vaid vastavalt 13 ja 12 õpilast. Käsitöö õpetaja tööd tasustati erisummadest, kuna kooseisulistes summades selleks kulutusi ei olnud ette nähtud.

Aianduse ja juurviljakasvatuse õpetamise küsimus kerkis seminaris üles juba selle algperioodil seoses Ülevenemaalise Aianduse Harrastajate Ühingu poolt algatatud sellekohase mõttevahetusega 1881.aastal. Tartu II Õpetajate Seminar kiidab selle aine õpetamise seminaris heaks. Direktor Ždanovits oma sellekohases kirjas kuraatorile märgib, et "Aianduse arendamine talupoegade hulgas võib lahtlemata anda uue tuluartikli võrdlemisi väikese töö juures, isegi kõige väiksema talupoegliku maavalduse normi juures." Rääkides pikalt ja laialt aianduse kasulikkusest arvab dir. Ždanovits aga, et II Õpetajate Seminaris ei ole seda võimalik korralikult teha sobiva maa-ala puudumisel. See lahenes aga alles 1901. aastal, mil lisaks senisele osteti seminari erisummadest 3612

rubla eest 516 ruutsülla suurune maatükk.[1] Erinevatel perioodidel tehti aias ka küllaltki suurt tööd. Varasemal perioodil juhendas aiatööd seminari direktor, kes selle eest lisatasu ei saanud. Hiljem anti see ülesandeks ühele õpetajale. Märkimist väärib, et seminar aitas mõningal määral kaasa ka aianduse arendamisele Tartus ja selle lähemas ümbruses. Seminari aiast võimaldati endistele kasvandikele oma kooliaedade rajamiseks tasuta mitmesugustes viljapuude- ja põõsaste istikuid. Näiteks anti 1901.aastal välja 163 noort õunapuud, 24 pirnipuud, 70 sõstra- ja 130 vaarikapõõsast ning 260 aedmaasika istikut.[2] 1911.aastal jagati välja 28 õunapuud, 11 pirnipuud, 45 karusmarja- , 64 mustasõstra-, 10 punasesõstrapõõsast ja hulgaliselt mitmesuguste püsililledе istikuid ja juuri.[3] Kuigi need arvud ei ole kuigi suured, olid seminari aiast saadud istikud aluseks nii mõnelegi kooliaiale.

Aianduse õpetamise kohta on ametlikud andmed ja endiste kasvandike mälestused üsna vastuolulised. Viimastes kirjutatakse, et nad väga harva võtsid osa aiatöödest. Aianduse aruanded aga näitavad, et nooremate klasside õpilased olid peaaegu kuu aja jooksul

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1383, l.98.

2 Samas, l.116.

3 Samas, s.-ü.1738, l.91.

vabastatud õppetööst ja rakendazud tööle kooli aias. (1911.aastal)[1]. Nähtavasti toimuski õpilaste laialdasem kaasatõmbamine vaid üksikutel aastatel. Põhiline töö aga tehti ära suveperioodil üksikute õpilaste poolt, kes selle eest said teatud tasu. Seminari aia saadused aga läksid osalt kasvandike toiduks, osa aga jagati ära õpetajate vahel.

Takistavaks asjaoluks aiatöö arenemisel oli ka vastava hüvituse puudumine aiatööde juhendajale.

Kasvandike erialane ettevalmistus. Üldhariduslike teadmiste kõrval said seminaristid ka erialase pedagoogilise ettevalmistuse, mis koosnes pedagoogika kursusest, pedagoogilisest praktikast ja üksikute ainete metoodikast. Pedagoogika oli seminari õppeplaanis iseseisva õppeainena kokku 3 nädalatunniga (II klassis 2 ja III klassis 3 tundi). Pedagoogika õpetamise ülesandeks oli "teatada õpilastele peamised õppe-kasvatustöö alused ja reeglid algkoolides kasutamiseks ja tutvustada neid nende koolide õiguste ja kohustustega. Pedagoogika kursusse peavad kuuluma teadmised vaimsest ja kõlbelisest kasvatusest, andmed seadustest, mis määravad kindlaks küla /kooli/ õpetajate kohustused ja kui osutub võimalikuks, siis lühidalt andmed kasvatuse

---

[1] RAKA, f.384, nim.1, s.-ü. 1738, l.85.

ajaloost."[1] Niisugused üldised ülesanded püstitas selle aine õpetamiseks 1875.a. instruktsioon õpetajate seminaridele. Mõnevõrra üksikasjalisem oli juba 1904.a. rakendatav programm, mille kohaselt II klassis tuli läbi võtta:" Hinge tunnetusvõime. Välised tunded. Muljed ja tajud. Tähelepanu. Kujutlused.Mälu ja ettekujutus. Nende arenemise tingimused. Didaktika. Õpetamise meetodid ja vormid. Peamised didaktika reeglid."[2]

Nagu näeme, tuli II klassis läbi võtta peamiselt psühholoogia küsimused ja kogu didaktika. III klassis oli peamine rõhk pandud kasvatusküsimustele. Peale selle tutvustati veel koolikorraldust Venemaal ja anti lühiteateid vene kooli ajaloost.[3] Tolleaegses olukorras, kus üle poole õpetajatest moodustasid ilma pedagoogilise hariduseta õpetajad, kindlustas taoline programm siiski vajalike teoreetiliste teadmiste saamise. Praktiline tutvunemine õpetajaametiga algas samaaegselt pedagoogika õppimisega. Nimelt käisid II klassi õpilased algkoolis tunde pealt kuulamas. See oli passiivne tegevus, mille kohta mingit kokkuvõtet ei tehtud. III klassis pidi iga õpilane andma ühe praktikatunni kõigis tähtsamates õppeainetes kõigi kaasõpilaste juuresolekul.[4]

---

1 RAKA, f.384, niml, s.-ü.1116, l.22.
2 Samas, s.-ü. 1408, l.24.
3 Samas.
4 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk.146-147.

Need tunnid kuulusid läbiarutamisele kõigi õpilaste ja õpetajate juuresolekul, mille kohta koostati vastav protokoll. Nendest protokollidest nähtub, et niisugustest aruteludest võtab osa peale klassi vaid aineõpetaja ja algkooli õpetaja, vahel ka direktor.[1] Igalt tunniandjalt nõuti sõnasõnalist komspekti , mis kuulus eelnevalt läbivaatamisele vastava aineõpetaja poolt. Valdava enamuse praktikatundidest moodustasid vene keele, matemaatika tunnid. Näiteks anti 1907. aastal üldse praktikatunde 161, neist vene keeles 53.[2] 1914.aastal oli 196-st praktikatunnist 50 vene keele tundi.[3]

Peale selle töötasid seminari kasvandikud veel praktiliselt õpetajatena algkooli juures igaüks kuni 2 nädalat. Selle tegevuse kohta mingeid konspekte ei nõutud ega ei tehtud ka kokkuvõtteid.

Üldkokkuvõttes võis seminari kasvandike erialast ettevalmistust lugeda täiesti rahuldavaks. Tolleaegses olukorras paljud õpetajad ei omanud mingit teoreetilist ettevalmistust pedagoogikas. Seminari kasvandikud aga tutvusid vähemal või suuremal määral 19.sajandi 60-90-ndail aastail levima hakanud vene eesrindliku pedagoogilise mõttega ning tõid sellega kaasa uusi värskeid tuuli konservatiivse balti-

---

1 RAKA, f.384, nim.1, s.-ü.1451.1-7.

2 Samas, f.384, nim.1, s.-ü.1457, l.77.

3 Samas, s.-ü.2334, l.1.

saksa pedagoogika vastu. Muidugi tuli tulevastel pedagoogidel raskusi praktilistes kasvatusküsimustes, kuna nendega nad puutusid proovitundide andmisel vähe kokku. Üheks olulisemaks puuduseks oli, et seminaris ei tulnud praktikatunde viia läbi enam kui kahe komplektiga. Tegelikult tööle asudes aga tuli töötada tihti kolme - ja isegi nelja klassiga korraga.

Tehes kokkuvõtteid õppetöö olukorrast seminaris näeme, et seminari õppeplaanis ja õpetamises oli rida olulisi puudusi. Eelkõige paistab see silma pedagoogilise kaadri ebaühtlastes võimetes. Rida õppejõude, kuigi omasid vajaliku hariduse, ei vastanud seminari nõuetele ning selletõttu ei suutnud edukalt täita neile pandud ülesannet. Õpetamisel kasutati vähe näitlikke õppevahendeid. Näitlikustamine ja elulähedus olid asendatud kuiva raamatuliku tuupimisega. Ainult üksikud õpetajad suutsid oma aine huvitavaks ja arusaadavaks teha.

Õppeedukuse kohta on kahjuks dokumentaalsed andmed äärmiselt napid, seetõttu ei ole selles osas võimalik suuremaid üldistusi teha. Seminari aastaaruandeist aga ilmneb, et väljalangemine halva õppeedukuse pärast oli peamiselt ettevalmistusklassist. Õppeedukust võiks illustreerida vaid 1901.aasta

kohta käivate materjalidega, kust ilmneb, et

ettevalmistusklassist viidi I klassi üle 32-st 25,

I klassist viidi II klassi 26-st 19,

II klassist viidi III klassi 23-st 20.[1]

Seega kõige halvem oli õppeedukus ettevalmistusklassis. Sellele järgnesid teised. 1900/01.õppeaastal õppeedukus oli seega 79%, mis tolleaegsetes oludes oli täiesti keskpärane tulemus. Ainult veidi kõrgem oli see ühiselamus elavate õpilaste osas.

IV P E A T Ü K K

S e m i n a r i k a s v a n d i k e o s a v õ t t ü h i s k o n d l i k - p o l i i t i l i s e s t e l u s t.

Vaatamata sellele, et seminar oli kinnine õppeasutus, kust õpilased peale õppevaheaega vaid harukordadel välja pääsesid, ei jäänud seminaristid siiski kõrvale üldisest sotsiaal-poliitilisest elust, vaid võtsid sellest suuremal või vähemal määral osa. Kõigepealt võib selles osas esile tõsta Tartu II Õpetajate Seminari algperioodi ajavahemikus 1878-1883. See oli eesti kodanlik-demokraatliku rahvusliku liikumise lõpuperiood, kus hakkasid ilmnema juba tõsised lahkhelid ja languse tendentsid. Need sündmused kajastusid ka seminaris. Sellel perioodil elas seminaristide pere huvi ja erutusega kaasa kõigile maal toimuvatele sündmustele. Loeti ajalehti, eriti "Sakalat" ja ka "Postimeest". Nendes ühiselamu vaidlustes hakkasid välja kujunema omad vaated ümbritseva elu küsimustes. Pärast Aleksander II tapmist ja selle järgnenud koosolekust seminari saalis ning leinajumalateenistust kirikus, elavnes seminaristide hulgas mõttevahetus poliitilistel

teemadel. Tekkis ka oma "Sakala" pooldajate rühm (P. Laretei, J.Treial jt.), kes innukalt kaitsesid Jakobsoni ideid. Sellel perioodil võtsid seminaristid vabalt osa "Vanemuise", "Eesti Põllumeeste Seltsi" ja "Eesti Kirjameeste Seltsi" üritustest, esinesid seal oma laulukooriga. Sealjuures ei piirdutud ainult Tartuga. 1883.a.näiteks käis seminaristide koor laulmas "Viljandi Põllumeeste Seltsi" ja Eesti Aleksandrikooli peakomitee ühisel peol Viljandis.[1]

Teisest küljest mõjus soodustavalt seminaristide aktiivsele osavõtule ühiskondlik-poliitilisest elust ka tolleaegse pedagoogilise kaadri suhteliselt vabameelne hoiak. Tolleaegne direktor L. Ždanovitš oli haritud, eesrindlikumate vaadetega mees, kes ei kaldunud reaktsioonilise venestuspoliitika äärmustesse ja ei keelanud õpilaste osavõttu rahvuslike seltside üritustest.Jakobsoni pidanud ta suurimaks eesti tegelaseks. Tema surma puhul tulnud Ždanovitš klassi ja öelnud:" Teie rahvuskangelane Jakobson on surnud", ning saatnud õpilased kirikusse mälestusjumalateenistusele.[2] Balti erikorra süsteemis nägi ta ohtu eesti rahvuslusele ja laskis õpilaste lõputunnistustele saksapäraste perekonnanimede juurde eestikeelsed nimed sulgudes juurde kirjutada ning põhjendanud

---

1 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk.78.

2 Samas, lk.79.

seda järgmiselt:"Teie elate saksa provintsis ja võite ise ehk võivad teie lapsed aja jooksul oma emakeele unustada ja sakslaseks saada. Olgu eesti nimi teie tunnistusel tõenduseks, et te olete eestlased."[1]

Eelpooltoodule vaatamata jäi aadlipäritoluga direktor Ždanovitš monarhistiks, keda raskelt vapustas tsaar Aleksander II tapmine. J. Korits oma mälestustes jutustab, et ta oli väga erutatud kui saali kogutud õpilastele "teatas nuttes äreval toonil: Härrased, häbi vene ministritele! Keiser on tapetud."[2]

Eriti tähtsal kohal oli tolleaegsete seminaristide meelsuse kujunemisel eesti keele õpetaja M.Veske osa. M. Veske oli sellal ise tihedalt seotud eesti seltsidega ja rahvuslike üritustega ning ei jätnud keeleküsimuste kõrval puudutamata ka sotsiaal-poliitilisi päevaprobleeme.

V.Künnapuu oma mälestustes jutustab, et kord oli M. Veske klassi tulles teatanud ärritatult "Sakala" sulgemisest ja samas jutustanud "Sakala" tähtsusest, sakslaste vaenust ja et "Postimees" päris sonivat. "Postimehest" ei olevat meile mingit kasu, sõrkivat sakste ja pastorite sabas."[3]

Vaatamata sellele, et M. Veske puutus kasvandikega kokku ainult tundide ajal ja sai olla vähe

---

1 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk.79.

2 J. Korits, Õpetajate keskel enne revolutsiooni Tartus 1905-1907. Punased aastad. Mälestusi ja dokumente 1905.aasta liikumisest Eestis I,Tartu 1932, lk.10.

3 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928,lk.111.

aega eesti keele õpetaja, tuleb tema osa siiski kõrgelt hinnata seminaristide vaadete kujunemisel.

Samaaegselt kodanlik-demokraatliku rahvusliku liikumise lõhenemisega tugevnes ka balti-saksa ringkondade laimukampaania eesti seltside ja rahvusliku liikumise radikaalse suuna juhtide vastu. Ka seminari vabameelne õhkkond kutsus esile kallaletunge balti-saksa revolutsionääride poolt, kes leidsid endile väärika toe Saburovi asemele kuraatoriks saanud Stackelbergi näol. 1881.a. vabastatud M.Veske saatus tabas 1883.aastal ka direktor L. Ždanovitšit ja vene keele ning kirjanduse õpetajat S. Swidinskit. Teisest küljest oli selge ka, et Stackelberg kuraatorina ei ole küllalt sobiv isik venestuspoliitika teostamiseks Riia Õpperingkonna koolides, mistõttu ka tema samal aastal lahkus.

Balti-saksa ringkondade ebasõbralik suhtumine seminari väljendus ka selles, et "seminari lõpetajaid võeti pastorite ja kooliülemuste poolt umbusaldusega vastu."[1] Nähtavasti jäi nendel asjaoludel ilma kohata ka Jakob Tamm, kellel dir.Ždanovitš võimaldas jääda seminari ühiselamusse ja kooli ülalpidamisele.

Sellel ajal tugevnes eriti venestuspoliitika, mille elluviijateks seminaris sai direktor Fjodor

---

1 J. Korits, Õpetajate keskel enne revolutsiooni Tartus 1905-1907, Punased aastad, lk.11.

Tihhomirov (1883-1891). Tema kõrval ei jäänud sugugi varju suurvene šovinismi äge propageerija, vene keele ja kirjanduse õpetaja Ivan Šatalov (1883-1897). Neile lisandus preester Rahmanin, kes tegi oma töö-põllul kõik selleks, et suruda seminaristidele peale vene usku ja eriti õigeusu kombetalituste täitmist. Teda ei rahuldanud 5 korda päevas peetavad palvused, vaid kõiki õpilasi hakati viima kroonupühadel ja neile eelnevatel laupäevadel kohustuslikus korras Püha Jüri kirikusse õigeusu jumalateemistusele, mis tekitas luteriusuliste seas rahulolematust. Rahmanin aga põhjendas seda sellega, et "vene tsaar on õigeusklik, venelane, räägib vene keelt - kuidas siis võib tema eest paluda eesti keeles ja luteri kirikus."[1] Koos üldise pealetungiga kõigele rahvuslikule toimus pealetung ka seminaris. Õpilastel keelati rangelt ära omavahel eesti keeles rääkimine. Selle reegli vastu eksijaid karistati käitumishinde alandamisega. Sama saatus tabas ka neid, kelle käest leiti eestikeelset kirjandust. Väljaspool seminari toimuvatest üritustest osavõtt oli rangelt keelatud. Seminaristide vahetu kontakt eesti seltsidega katkes. Ajakirjanduse lugemine siiski jätkus. Ajalehti telliti läheduses asuvatesse vürtspoodidesse, kust käidi saiu ostmas ja Millistferi raamatukauplusse. Seminaris olid nende jaoks kindlad peidupaigad.

1 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk.83.

90-ndatel aastatel aga, seoses ülevenemaalise revolutsioonilise liikumise tõusuga , hakkas venestuspoliitika vähehaaval nõrgenema. Eriti oli seda märgata seminaris valitseva kloostrikorra lõdvenemisega. Õpilasi hakati jälle ilma eriliste lubadeta vabalt linna laskma kuni kella viieni. Kuigi ametlikult säilis ägedal reaktsiooniperioodil kehtestatud kord, ei leidnud see enam sellist fanaatilist elluviimist nagu varasemal perioodil.

Käesoleva sajandi esimesteks aastateks aga hakkasid õpilased jälle aktiivsemalt osa võtma ümbritseva elu sündmustest. Hakati elavamalt kaastööd tegema ajalehtedele. Selles osas paistis eriti silma hilisem eesti töölisliikumise väljapaistev tegelane Jaan Anvelt.[1] Tema algatusel toimus käsikirjaliste tööde arutelu ja vastastikku parandamine. Hiljem leidis see väljenduse käsikirjalises kogumikus "Helinad", mille esimene number ilmus 1903.a. lõpul või 1904.a. algul. Õpilaste Villem Tubina ja Joh.Õunapuu poolt organiseeriti magamistoas isegi selle hektograafiline paljundamine.[2]

Sajandi vahetuseks oli jälle taaselustunud seminari kasvandike osavõtt mitmesugustest väljaspool

---

1 J. Anvelt õppis seminaris lühikest aega. Jäädes ilma riiklikust stipendiumist oli sunnitud seminarist lahkuma.

2 RAKA, f.2292, nim.2, s.-ü.208,l.60.

seminari toimuvatest üritustest. Käidi "Vanemuises" kontsertidel ja mujal. Kõik see toimus muidugi salaja ilma seminari administratsiooni teadmata. 1904. a. kevadel, peale koolitöö lõppu korraldati isegi suurem piduõhtu Otepää alevis, kus esitati Jakob Liivi näidend "Kolmat aega vallavanem".

Eriti elavat vastukaja leidsid õppiva noorsoo hulgas 1905.-1907. a. revolutsiooni sündmused. Ka Tartu Õpetajate Seminar ei jäänud neist kõrvale. Kinnise õppeasutuse kopitanud õhkkonda suletud noored haarasid nüüd ahnelt kõike seda, mida nägid ja kuulsid linnas toimuvatel miitingutel ja ülikooli aulakoosolekutel. Seminaristide hulgas levisid laialdaselt mitmesuguse poliitilise sisuga brošüürid.

Seminar oli üks esimesi koole Tartus, kus heisati punane lipp. Kui rongkäik liikus mööda linna ja kutsus kõiki ühinema demonstratsiooniga, siis direktor Serkov, kartes, et tullakse ka seminari, keelitanud õpilasi: "Махайте, махайте, а то войдут!" [1] nagu kirjutas õpilane Ignats oma mälestustes.

Erilist mõju avaldasid seminaristidele ülikooli aulakoosolekud ja üliõpilaste tegevus. Ka seminaris hakati läbi viima koosolekuid klassides. Korraldati ka ülekoolilisi koosolekuid. O. Weber oma mälestustes kirjutab ühest koosolekust I klassis, kus koosoleku juhatajaks oli seminarist Adam Muuga. Koosolekul asu-

---

1 "Lehvitage, lehvitage, muidu tulevad sisse!" RAKA, f. 2292, nim. 2, s.-ü. 221, l. 8.

tati lugemise ring. Õpilased ostsid oma taskuraha eest poliitilisi küsimusi käsitlevaid venekeelseid brošüüre, mida anti käest kätte lugeda.[1] Ilmusid pääsetähed aulakoosolekutele, kust mitmed õpilased osa võtsid.

Koosolekutel arutati mitmesuguseid poliitilisi ja seminari kasvandike elu-olulisi küsimusi. Tolleaegse õpilase Peeter Adamsoni mälestustes on toodud nõudmised, millised pandi paberile 11.veebruaril, 1905.a. Näiteks mõned neist nõudmistest:"olgu vabadus käia väljas talvel kuni kella 7-ni ja kevadel ning sügisel kuni kella 9-ni õhtul; õpilastel olgu õigus osa võtta neist õppenõukogu koosolekutest, kus õpilaste elukommete üle otsustatakse; lauluõpetaja M. Troitski lastagu lahti; muusikariistad parandatagu; saksa keele ja loogika tunnid seatagu sisse; seminar muudetagu nelja klassiliseks, et õppematerjali saaks ühtlasemalt jaotada; aiatööle pandagu rohkem rõhku; söök olgu parem, samuti valgustus; tulevane teenistus olgu riigiteenistus; sunduslikke teenistusaastaid olgu sama palju kui aastaid, mis kroonu kulul õpitud; kas suurendatagu ruume või võetagu vähem kasvandike vastu."[2]

Need nõudmised kajastasid seminaris valitsevat olukorda, neid puudusi, millega kasvandikel tuli siin kokku põrkuda. Oma iseloomult olid need peamiselt

---

1 RAKA, f.2292, nim.2, s.-ü.208, l.57.

2 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk.93.

majanduslikud nõudmised, millele lisandusid mõned ettepanekud õppetöö korraldamiseks ja seminari kinnise režiimi pehmendamiseks.

Kolme vanema klassi koosolekutel otsustati peaaegu üksmeelselt nõuda direktorilt õpilaste üldkoosoleku otsuste maksmapanekut. Igast klassist valiti esindaja, kelle ülesandeks oli need ühiselt direktor M. Serkovile üle anda. Revolutsioonilise liikumise arengust kohkunud direktor ei julenud õpilaste osas võtta tarvitusele mingeid surveabinõusid, vaid kutsus nüüd omakorda nende läbiarutamiseks kokku õpilaste üldkoosoleku, kus nõudmiste üle vaieldi ja avaldati arvamusi. Mõned neist leidsid ka täitmist. Paranes toitlustamine, anti luba saksa keele tundideks, muretseti uusi lampe jne.[1]

1905.a. sügisel seoses revolutsioonilise liikumise uue tõusuga elavnes koosolekute pidamine ja miitingutest ning aula koosolekutest osavõtmine. Selleks ajaks oli seminaristide üldine silmaring revolutsioonilise liikumise mõjul tunduvalt laienenud. See kajastus ka 1905.a. sügisel koostatud ja 29.oktoobril "Postimehes" avaldatud pikas nõudekirjas, kus öeldi:

"1. Kasvandikkudel on täielik õigus koosolekuid

---

[1] Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk.94.

toime panna, kus mitmesuguseid küsimusi, nagu, poliitilised, akadeemilised, majanduslikud jt. arutamise alla tulevad. Kasvandikkudel on õigus piduõhtutel, teatris jne. käia; samuti on seminari kasvandikel õigus ühinguid teiste koolide õpilastega asutada.

2. Seminari kooliõpetajate konverentsist (õppenõukogust - L.K.) võivad kasvandike saadikud, igast klassist üks, osa võtta, kusjuures neil on hääleõigus.

3. Seadused, mille järele ainult kooliõpetajatele ja direktorile kasvandike kõlbluse järele vaatamine on usaldatud, tulevad ära hävitada ja see õigus peaasjalikult kasvandikele usaldada.

4. Raamatukogusid ja loodusteaduse kabinetti võivad kasvandikud oma tahtmise järele vabalt kasutada. Raamatuid ostetakse raamatukogudesse ainult kasvandike nõusolekul.

5. Kasvandikel on õigus summade õigesti tarvitamise järele valvata, mis kroonu poolt seminari tarvis antakse.

6. Seminari kursust tuleb sotsioloogia, tervishoiuõpetuse, loogika ja saksa keelega laiendada.

Märkus 1. Eesti keelt tuleb kõikides klassides päale viimase, kaks tundi nädalas õpetada.

Märkus 2. Saksa keelt tuleb kõikides klassides kaks tundi nädalas õpetada.

7. Õppeviis seminaris on tulevikus ettelugemise järele.

Märkus. Üleviimise eksamite asemele seatakse iga veerandõppeaasta järel proovieksamid.

8. Raamatukogud ja loodusteaduse kabinet tulevad paremale järjele seada ja kroonu kulul kasvandike lugemistuba asutada, kus mitmesugused ajalehed ja ajakirjad saavad olema.

Märkus. Ajalehed ja ajakirjad tellitakse ainult kasvandike soovi järele.

9. Kasvandikel on täielik südametunnistuse vabadus (palved ja usuõpetus ei ole kohustuslikud).

10. Seminari kooliõpetajad peavad ülikoolihariduse ga olema.

11. Kroonu kulu peal ja abiraha saajad kasvandikud, kes seminari kursuse lõpetanud, võivad kooliõpetajate kohtasid mitte üksi Riia Õppekonnas, vaid kõigis vene riigi piirides saada.

12. Kroonu kulu peal olevad kasvandikud võivad pärast seminari kursuse lõpetamist teistesse õppeasutustesse astuda, ilma, et kroonu kulu eest määratud aega ära teeniksid.

13. Kroonu poolt antavat abiraha tuleb 150 rublani suurendada.

14. Kroonu kulu peal elavad kasvandikud võivad oma heaksarvamise järgi väljaspool seminari elada.

15. Enese kulu peal olevad kasvandikud võivad kroonu abirahasid tarvitada.

16. Kasvandikud ei maksa õppimise eest raha.

17. Seminari juures olevas kosti kohas elavatel (mõeldud on internaati - L.K.) on õigus kroonu poolt riideid saada.

18. Kooliõpilaste teadusliku reisi peale tuleb igal aastal 500 rubla välja anda "[1](On mõeldud lõpuklassi traditsioonilist eksursiooni Peterburgi või Moskvasse).

Selline on seminaristide nõudmiste täielik tekst 1905.a. sügisel. Võrreldes kevadistega, on need nõudmised juba kaugemale ulatuvad ja näitavad, et seminaristide poliitiline kirjaoskus on vahepeal tunduvalt tõusnud. Senistele, peamiselt majanduslikku laadi nõudmistele on lisandunud uued. Esile võiks selles osas tõsta korduvat taotlust õpilasomavalitsuse suurendamiseks, südametunnistuse vabaduse nõuet. Peale nende on suurt tähelepanu pühendatud õpilaste poliitilise kirjaoskuse tõstmise võimalustele, kuna revolutsiooniline liikumine tõstis eriti noorsoo huvi poliitiliste probleemide vastu. See kajastub ka raamatute ja ajakirjanduse valiku, lugemistoa asutamise ja sotsio-

---

[1] "Postimees", nr.237, 29.oktoobril 1905.

loogia õpetamise nõudeis. Rida punkte kordab veebruarinõudmisi. Ilmselt ei olnud seminari juhtkond neid veel täitnud.

Seega ei kandnud seminaristide nõudmised veel teravalt revolutsioonilist iseloomu, vaid jäid üldiste demokraatlike nõudmiste piiridesse. Sellest asjaolust on nähtavasti tingitud ka nende avaldamine Tõnissoni tagurlikus ajalehes, milline rahuldudes 17.oktoobri manifestiga püüdis ohutu liberaalitsemisega endale poolehoidu võita.

Kahtlemata avaldus nõudmistes ka Tartu ülikooli revolutsiooniliste sündmuste ja revolutsiooniliste üliõpilaste mõju, kellega seminaristidel olid sidemed. Toimus ju selle pika ja üksikasjalise nõudekirja vastuvõtmine seminaris vahetult pärast üliõpilaste otsust 14.oktoobril - katkestada õppetöö, sõita kodukohtadesse, et seal võtta aktiivselt osa poliitilisest selgitustööst. Üliõpilaste otsus ja seejärel linnas alanud üldstreik katkestas õppetöö enamikus keskkoolides, sealhulgas ka õpetajate seminaris. Õppetunnid asendusid koosolekutega ja miitingutega .

"Endine vali kord, mis valitses seminari internaadis, oli täielikult kadunud: õpilased käisid poliitilistel koosolekutel ja miitingutel millal ja kus tahtsid. Kooli ülemus oli kaotanud igasuguse võimu ja autoriteedi."[1]

---

[1] Villem Tubin,"Tartu Õpetajate Seminaris ja Kokora vallas 1905".Punased aastad, lk.115.

Üliõpilaste eeskujul hakkas ka seminaristide hulgas levima mõte seminari sulgeda ja sõita laiali oma kodukohtadesse. Õpetajad, olles hirmul oma teenistuse pärast, püüdsid veenda õpilasi vastupidises. Küsimust arutati klasside koosolekuil ja püstitati lõpuks üldkoosolekul, kus enamik õpilasi, välja arvatud üksikud kolmanda klassi õpilased (Ernst Rungi, Juhan Robert jt.) hääletas seminari sulgemise poolt.[1] Vastavalt üldkoosoleku otsusele maksti kõigile riiklikku toetust saavatele õpilastele toidu- ja sõidurahad välja, kusjuures isegi hobustega sõidetav kilomeetrite arv tuli arvesse.[2]

27. ja 28.oktoobril sõitsid õpilased oma kodudesse laiali. Õppetöö seminaris katkes.

Seoses revolutsioonilise liikumise langusega asus ka seminari juhtkond tarvitusele võtma samme õppetöö alustamiseks. Detsembri lõpus saatis direktor Serkov õpilastele kirjad koju, kus teatati, et õppetöö algab jaanuaris uuesti. Jaanuaris sõitsidki õpilased kokku ja õppetöö algas. Seminari juhtkond ei võtnud eelmise aasta sündmustes silmapaistnud kasvandike osas tarvitusele erilisi surveabinõusid. Nähtavasti oli see tingitud asjaoludest, et kardeti kaotada oma reputatsiooni kuraatori silmis ning teisest küljest

---

1 RAKA, f. 2292, nim2, s.-ü.220, l.9.

2 Samas.

oldi hirmul revolutsioonilise liikumise uue puhangu ees.

Kõik seminari kasvandikud aga ei pöördunud 1906.a. jaanuaris tagasi õppetöö juurde. Ettevalmistusklassi ei ilmunud Vitebski kubermangust pärinev Sipillo, kes eelmisel aastal oli oma revolutsioonilisuse poolest eriti silma paistnud. Endise kasvandiku Johannes Tammekivi andmeil kuulus ta seminari esindajana Tartu kooliõpilaste keskkoolidevahelisse büroosse ja oli esinenud ka ülikooli aulakoosolekutel.[1] III klassi ei ilmunud ka Ado Palm, kes sattus "Paksu Margareetasse", kus teda kevadeni kinni peeti.[2] Võimude poolt tagaotsitav oli Adam Muuga, kes kuuldavasti ema kodukohas Rasinal oli aktiivselt revolutsioonilistes sündmustes kaasa löönud.[3] 1906.a. mai algul areteeriti ka Villem Tubin, kes oli oma kodukohas Kokora vallas koos kohaliku õpetaja R. Leithammeli ja talupoeg H. Turpiga aktiivselt osa võtnud koosolekute organiseerimisest 1905.a. sügisel.[4]

Ka paljud endised seminari kasvandikud, kes sellel perioodil töötasid mitmel pool õpetajatena, võtsid aktiivselt revolutsioonilisest liikumisest osa.

---

1 RAKA, f.2292, nim.2, s.-ü.220, l.10.

2 Samas.

3 Samas, s.-ü. 208, l.58.

4 Villem Tubin, Tartu Õpetajate Seminaris ja Kokora vallas 1905. Punased aastad Eestis, lk.116-117.

Nii näiteks vallandati endine seminarist Oskar Liigand Viljandis õpetaja kohalt revolutsioonilise tegevuse pärast ja anti sõjakohtu alla. Teda süüdistati revolutsioonilise kooliõpetajate liidu asutamises Viljandimaal ja Ülevenemaalisest kooliõpetajate kongressist osavõtmises.[1] Mõniste algkooli õpetaja Andres Eichenbaum lasti karistussalkade poolt maha.[2] Mõned endised seminari kasvandikud nagu Friedrich Karlson Valgast, Villem Vaher Põltsamaalt jt. põgenesid karistussalkade tulekul välismaale.[3]

Revolutsioonilise võitluse tormilised sündmused olid küll möödas, kuid nende järelkaja ja mõju avaldusid seminari kasvandike hulgas veel rea aastate jooksul. Paljudele said need sündmused poliitilise kasvatuse kooliks, mis valmistas neid ette osavõtuks revolutsioonilisest võitlusest.

1905.-1907.a. revolutsiooniliste sündmustega on vahetult seotud 1907.a.kevadel toimunud seminari kasvandike salajane koosolek. Lõpuklassi õpilased sellest nähtavasti repressiooni kartusel osa ei võtnud. Koosolekul arutati läbi Kovno kubermangu Poneveži seminari kasvandike kiri 1907.a. suvel läbi viia kavatsetava ülevenemaalise õpetajate seminaride kasvandike kongressi kohta. Tartu seminari kasvandikel paluti teatada, kas nad kavatsevad sinna oma esindaja saata.

---

1 Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk.272-273.
2 Samas, lk.278.
3 Samas, lk.268 ja 265.

J. Tammekivi kirjutab, et seda koosolekut juhatas II klassi õpilane Šakin. Häälteenamusega (2 häält vastu) otsustati kongressist osa võtta ja valiti teiste seminaridega sidemete loomiseks kolmeliikmeline büroo, kuhu kuulusid kasvandikud J. Tammekivi, J. Särmat ja P. Sagar. Poneveži saadetud kiri aga sattus sealse direktori kätte, kes informeeris asjast Tartu seminari direktorit Serkovi. Koosoleku agaramatel organiseerijatel alandati käitumishinne. Tammekivi aga heideti seminarist välja. Õpetaja Tretjakovi soovitusel ta kirjutas hiljem avalduse kuraatorile ning jäeti seminari edasi.[1]

1905.-1907.a. revolutsiooni mõju ja õpilaste huvi poliitiliste küsimuste vastu väljendus revolutsioonijärgsel perioodil mitmesuguste salajaste ringide organiseerimises. Endised seminari kasvandikud oma mälestustes jutustavad, et selliseid ringe oli mitu. Jüri Kornfeldt kirjutab oma mälestustes, et 1907.a. sügisel kutsus üks vanema klassi õpilane ta kõrvale ja rääkis umbes järgmist: "Elame käärimisjärgus. Vene isevalitsus näib mäda olevat ja on kõikuma löönud. Meid, noori, ei peaks nüüd huvitama ainult kroonu geomeetriad, algebrad ja ilovaiskite ajalood, vaid ka veidi tõsisemad asjad. Peaksime katsuma selles käärimisjärgus seisukohta võtta, peaksime tutvuma

---

1 RAKA, f. 2292, nim.2, s.-ü.220, l.11-12.

poliitiliste vooludega ja ühiskondlike küsimustega. Selleks otstarbeks on vaja asutada ringikene."[1] Ilmnes, et selles ringis oli igast klassist paar õpilast, kokku 7-8 inimest, koosolekuid peeti tavaliselt öösel seminari ambulantsis, kui seal haigeid ei olnud, toiduainete keldris, kui ringi juht oli seal korrapidaja. Mõned koosolekud peeti kevadel Tähtvere metsas. Ringi juhil olid sidemed ka üliõpilastega. Käidi koos veel Meltsiveski tänaval ja veterinaarüliõpilaste raamatukogu ruumides. Ringis tutvuti mitmesuguste majandusteaduslike küsimustega. Ringi juht esitas referaadi, millele järgnes ühine arutelu. Hiljem see ring lagunes nähtavasti lahkhelide tõttu. Ringi liikmed aga jätkasid iseseisvalt mitmesuguse poliitilise sisuga kirjanduse uurimist, mida saadi veterinaarüliõpilaste ja keskkoolidevahelise organisatsiooni kaudu, aga ka raamatukauplustest, kus leidus rohkesti 1905.-1906.a. väljaantud poliitilisi brošüüre.

Ka endine seminarist Juhan Karma jutustab oma kirjalikes ja suusõnalistes mälestustes ühest niisugusest grupist, kuhu tema kuulus. Ta märgib, et see grupp, kuhu peale tema kuulusid veel Karl Vervolt ja Hans Kruus, tutvus Marxi, Hegeli, Bakunini jt. töödega. Võeti osa ka koosolekutest. Üks selline koosolek toimus kaupmees Virkhausi majas õigusteadus-

---

[1] RAKA, f.2292, nim.2, s.ü.240, l.5.

konna üliõpilase Robert Jaska pööningukorteris, kus ettekandega sotsialismist esines üliõpilane Reinek.

Juhan Karma oma mälestustes räägib, et nad õppisid seminaris olles tundma väga mitmesugust kirjandust, mille hulgast väärivad esiletõstmist sellised teosed nagu "Kommunistliku partei manifest", Bebeli "Naine ja sotsialism", K. Marxi "Kapital" (sellega tutvusid eriti hoolikalt K. Vervolt ja J.Kornfeldt), Železnjovi "Poliitökonoomia põhijooned", Tšelpanovi "Sissejuhatus filosoofiasse", Lunatšarski "Religioon ja sotsialism", Svatikov "Ühiskondlik liikumine Venemaal (1700-1895)", O. Bauer "Rahvusküsimus ja sotsiaaldemokraatia" jt. Peale selle oldi tuttavad veel Darwini, Bernsteini ja Kautski jt. töödega.[1] Nagu eeltoodud loetelu näitab, loeti kõike, mida kätte saadi. Autorite kirju kollektsioon näitab, et seminaristide huvi poliitiliste küsimuste vastu oli revolutsioonijärgsel perioodil suur, kuid kindlaid veendumusi ei olnud veel välja kujunenud. Pole aga kahtlust, et tihedam kontakt marksistidega oleks enamiku sellise ettevalmistuse saanuist viinud juba siis kindlatele marksistlikele seisukohtadele. J.Karma andmeil saigi pärast kooli lõpetamist Vervoldist VSDTP liige ja "Kiire" kaastööline.[2]

---

1 Juhan Karma suusõnalised mälestused.

2 Samas.

Kuigi organiseeritud ringiline tegevus paari aastaga soikus, püsis keelatud kirjanduse lugemine ka hilisemal perioodil. Revolutsioonile järgnenud reaktsiooniaastail asuti ka seminaris 1905/07.a. sündmustega kõikuma löönud karmi korda taastama. 1909.a. sügisel kaotati 1905.a. kättevõidetud vaba linnasliikumise luba. Õpilased võisid nüüd käia linnas vaid kella kuueni õhtul.[1] Ainukeseks lubatud kohaks kuhu suure nurumise peale mõnikord lubati, olid "Vanemuise" teatrietendused. Sinnagi lubati vaid tingimusel kui õpilased saavad kellegi õpetajaga kokkuleppele, kes võtab vastutuse enda peale ja tuleb nendega kaasa.

Revolutsioonijärgsel perioodil seminaristide kontakt väljaspool seminari toimuvaga enam ei katkenud. Vaatamata keelule käidi kõnekoosolekutel "Vanemuises", "Karskuse Sõbras" ja "Ugaunias". Käidi ka „Eesti Kirjameeste Seltsi" koosolekuil. Muidugi võtsid nendest koosolekutest osa vaid üksikud õpilased (Paul Pedisson, Jaan Marama jt.), kuid nende kaudu levis koosolekutel kuuldu-nähtu ka teiste õpilaste hulgas. Mitmed õpilased nagu T.Vettik, Litter, Karafin, Kalamees jt. käisid seminari lõpuperioodil pidevalt salaja laulmas "Vanemuise" kooris.[2]

---

1 RAKA, f.2292, nim.2, s.-ü.242, l.6.

2 RAKA, f.2292, s.-ü.318, l.2.

Eriti hoolikalt hakati reaktsiooniperioodil jälgima, et õpilased ei loeks keelatud kirjandust. Ajakirjanduse ja keelatud kirjanduse lugemisele ei suudetud piiri panna, vaatamata korduvatele läbiotsimistele, mis pandi toime magamistubades. Tavaliselt need tulemusi ei andnud, kuid oli ka sissekukkumisi. Ja sellel juhul oli karistus karm. 1910.aastal saadi õpilase H. Pilli käest narodnik Šiško "Muinasjutud Venemaa ajaloost". H. Pill heideti viivitamatult välja "jultunud ja pühadust teotavate mõtete ja arvamuste pärast ristiusu suhtes, aga samuti tema juurest leitud keelatud raamatute ja brošüüride pärast", nagu kirjutas selle kohta direktor Troitski kuraatorile.[1]

Kuna seminari eestikeelseid, aga ka venekeelseid "ebasobivaid" ajalehti ja ajakirju tellida ei võinud, siis telliti neid kõrvalasuvasse vürtspoodi ja üle jõe asuvasse Millistferi raamatukauplusse."Postimees " aga andis pidevalt seminari kasvandikele tasuta eksemplari, viimaste poolt tehtava kaastöö eest.

Seminari lõpuperioodil hakati õpilaste Litteri, Vettiku jt. organiseerimisel välja andma salajast kirjanduslikku kogumikku "Kuma".[2]

Ka 1917.aasta revolutsioonilistest sündmustest

---

1 RAKA, f. 384, nim.1, s.-ü. 1653, l.114.

2 Samas, s.2292, nim.2, s.-ü.324, l.11.

ei jäänud seminaristid ja endised seminari kasvandikud kõrvale. Võrreldes 1905.a. sündmustega aga ei leidnud need seminaristide hulgas sellist tormilist vastukaja. Piirduti vaid tsaari pildi mahavõtmisega ja jäeti ära tsaari eest palumine. Ka mõttevahetus oli kasvandike hulgas sellel perioodil tagasihoidlikum, seminaristide organiseeritus väiksem. Suurel määral oli see tingitud ka sellest, et sõjaolukorras seminari internaat ei töötanud. Kasvandikel oli seetõttu vähem võimalusi omavahelisteks mõttevahetusteks.

Oktoobrisündmusteks aga Tartus õpetajate seminari ametlikult enam ei eksisteerinud. Vastavalt keskvalitsuse korraldusele pidi seminar täielikult evakueeruma Zlatousti linna . 24.oktoobril olid direktor Troitski, õpetaja Stoljarov ja mõned kasvandikud koos peamise seminari varandusega juba seal. Samal päeval toimus kohalike võimude nõupidamine, kusjuures otsustati, et ruumide puudusel ei saa seminari seal majutada. Hiljem paigutati seminar Davlekanovo linna, praegusse Baškiiri ANSV rajoonikeskusse.

Seminari õpilased ja enamik õpetajaid jäi Tartusse. Täies koosseisus jäi kohale seminari algkool. Kohalejäänud õpilased hakkasid taotlema seminari uuestiavamist. Riia Õpperingkonna kuraatori fondis on 1.nob.1917.a. dateeritud sellekohane dokument õpilaste Jaaksoni, Lohu, Litteri ja Kalamehe allkirjadega,

kus palutakse:" 1. Viivitamatult alustada uuesti õppetegevust Tartus, 2) võimalikult kiiresti saata tagasi õppetööks vajalikud õpikud."[1] Veidi hiljem, 7.novembril, saatsid kuraatorile taolise avalduse ka kohalejäänud õpetajad. Kuraator lubaski õppetööd ajutiselt jätkata Tartus, kuni selgub seminari lõplik asukoht. 27.novembril õppetöö jätkuski ilma õpikuteta, ilma õppevahenditeta, juhuslikes ruumides, suurtes rahalistes raskustes. 30.aprillil 1918.aastal anti Laia tänava õuepoolses majas direktori ajutiseks kohusetäitjaks määratud Goruškini korteris, igasuguse pidulikkuseta, kätte lõputunnistused 14-le lõpuklassi õpilasele.[2]

Venekeelse õppekeelega Tartu Õpetajate seminar lõpetas oma olemasolu. Vaatamata seminari venestuspoliitilisele ülesandele, tema kinnisele iseloomule, on kasvandike tegevuses siiski palju helgeid momente, mis näitavad, et nad venestussurvele vaatamata võtsid suuremal või vähemal määral osa oma kaasaegsest ühiskondlik-poliitilisest elust. Eriti esiletõstmist väärivad selles osas 1905-07.aastate revolutsioonilised sündmused seminaris, mis on tähelepanuväärseks osaks eesti koolinoorsoo revolutsioonilise liikumise ajaloos.

---

1 RAKA, f. 384, nim.1, s.-ü. 2693, l.108.

2 Samas, f.2292, nim.2, s.-ü. 322, l.13.

L õ p p s õ n a .

Tartu II Õpetajate Seminar etendas neljakümneaastase õppetegevuse jooksul märkimisväärset osa õpetajate ettevalmistamisel kihelkonna - ja ministeeriumikoolidele. Paljud seminari lõpetajad töötasid ka valla- ja linnakoolides. 40-aasta jooksul laskis seminar välja üle 600 õpetaja, kellest enamik jäi alalisele pedagoogilisele tööle. Tartu II Õpetajate Seminari asutamine ei olnud eesmärk omaette, vaid selle tingisid tolleaegne sotsiaal-poliitiline olukord ja tsaarivalitsuse poolt teostatava venestuspoliitika eesmärgid. Tartu II Õpetajate Seminaril on oluline koht ajalooliselt väljakujunenud vene ja eesti rahva sidemete edasisel tugevdamisel.

Pedagoogilisel alal etendas seminar progressiivset osa võitluses konservatiivse balti-saksa pedagoogilise mõtte vastu. Pastorite ja mõisnike "pedagoogika" asemel tutvusid II Õpetajate seminari poolt ettevalmistatud õpetajad vene eesrindliku pedagoogilise mõttega. Pedagoogilisel tööpõllul olid nad uueks värskeks jõuks, kes tegid palju ära hariduse arendamisel.

Hinnatav osa kuulub seminarile vene eesrindliku kirjanduse tutvustamisel. Seda tehti peamiselt vene keele ja kirjanduse tundides, mille õpetamine oli (väljaarvatud venestuspoliitika kõrgperiood) eesrindlike

vene pedagoogide käes. Swidinski ja Stoljarov tegid ära suure töö huvi ja armastuse kasvatamisel vene kirjanduse vastu, arendasid õiges suunas õpilaste kirjanduslikku maitset. Ei ole kahtlust, et enamik seminari kasvandikke säilitasid selle huvi ja armastuse ka kogu oma hilisema tegevuse jooksul. Mõned aga (J.Tamm) jt. jäädvustasid kindlalt oma nime eesti kirjanduse ajaloo lehekülgedel vene eesrindliku kirjanduse tutvustajatena. Suurt osa etendas vene kirjanduse ja üldse kogu Venemaa majanduse ning kultuuri tutvustamisel seminaris omandatud põhjalik vene keele oskus. Paljudele kasvandikele avas see avaramad võimalused ka tööleidmisel teistes kubermangudes ja Peterburis.

Positiivselt tuleb hinnata ka seminari osa hariduse võimaldamisel majanduslikes raskustes olevate vanemate poegadele, kes ilma seminarita ei oleks jõudnud omandada keskharidust. Riiklik ülalpidamine avas tee haridusele paljudele kehvtalurahva lastele.

Vaatamata venestuspoliitikale, monarhismi ning usu vaimus kasvatamisele ja kitsendustele kasvandike eluolulistes tingimustes, ei väljunud seminarist siiski piiratud maailmavaatega inimsed, vaid paljudest seminari lõpetajatest said oma põhitöö kõrval aktiivsed ühiskonnategelased. Eriti maakohtades tegid endised seminari kasvandikud ära märkimisväärse töö kultuurielu arendamisel. Saanud seminaris vajalikud

muusikalised algteadmised oli üle poole neist aktiivselt tegev kohalikes seltsides laulukooride ja orkestrite juhtidena, arendades seega edasi rahvuslikku laulukultuuri. Paljud seminari kasvandikud lõid aktiivselt kaasa ka näitemängude organiseerimisel.

Positiivselt mõjusid teadmishimulistele maapoistele ka ühiselamu omavahelised elavad mõttevahetused ümbritseva elu mitmesugustes küsimustes, mis tunduvalt laiendas nende silmaringi. Vaatamata kõigile takistustele pidasid seminaristid ümbritseva eluga kindlalt sammu. Eriti silmapaistvaks etapiks oli selles osas 1905-1907.a. revolutsioonilisest liikumisest osavõtmine, kus seminaristid koos kogu töötava rahvaga ühinesid võitlusse tsaari isevalitsuse vastu. Märkimisväärse panuse rahva revolutsioonilisse võitlusse andis ka endiste seminari kasvandike eesrindlik osa.

Tartu õpetajate seminar andis käsitletaval perioodil rea väljapaistvaid tegelasi mitmesugustel elualadel. Nendest väärivad märkimist sellised nimed, nagu akadeemik Hans Kruus, kirjanikud Jakob Tamm, Ernst Peterson-Särgava, helilooja Teodor Vettik, sordiaretaja Aleksander Kurvits ja mitmed teised, kes oma hilisema tegevusega on andnud väärtilise panuse meie teaduse ja kultuuri varasalve.

Selle positiivse kõrval aga olid seminaril, nagu kogu venestuspoliitikal, ka omad negatiivsed jooned. Seminar püüdis oma õpilasi kasvatada monarhismi ja

usu vaimus kõige rahvusliku vihkamise vaimus ja propageeris suurvene šovinismi. Nagu kogu venestuspoliitikal, nii on ka seminari õppe-kasvatustööl iseloomulik eesti rahvusliku kultuuri mahasurumine. Eriti reaktsioonilist osa etendas eesti keele tagakiussmine seminaristide igapäevases elus.

Selle tõttu oli ka eesti keele ja kirjanduse õpetamine seminaris ebarahuldaval tasemel.

Negatiivselt mõjus ka seminari kinnine iseloom ja kasvandike liikumis- ning tegevusevabaduse piiramine seminari kitsaste raamidega.

Nendele venestus- ja tsaarivalitsuse üldisest hariduspoliitikast tingitud puudustele lisandusid ka puudused õppetöö organiseerimisel ja läbiviimisel. Peamiselt olid need tingitud ka seminari õpetajete puudulikust ettevalmistusest ja oma aine vähesest tundmisest.

Üldkokkuvõttes aga etendasid esiletoodud negatiivsed jooned, siiski teisejärgulist osa võrreldes selle positiivsusega, mida seminar ja tema kasvandikud andsid. Seepärast võib julgelt öelda: Tartu II Õpetajate Seminarile kuulub märkimisväärne koht eesti kooli ajaloos.

K A S U T A T U D K I R J A N D U S

Marksismi-leninismi klassikud:

L e n i n , V.I., Karjäär, Teosed, 18.kd., Tln.,1953.

L e n i n , V.I., Rahvahariduse Ministeeriumi poliitika küsimusest, Teosed, 19.kd., Tln., 1953.

Monograafiad ja üldteosed:

Eesti NSV ajalugu, I köide, Tallinn 1955.

Eesti. Maa. Rahvas.Kultuur, Tartu 1926.

История педагогики, пособие для педагогических институтов, Москва 1955.

K i v i s a a r , J., Tartu Eesti Vallakooliõpetajate (Hollmanni) seminar 1873-1887, Tartu 1932.

K r u u s , H., Eesti ajaloost XIX sajandi teisel poolel, Tallinn 1957.

P õ l d , P., Eesti kooli ajalugu, Tartu 1933.

Tartu Õpetajate Seminar 1828 - 1928, Tartu 1929.

Ajakirjandus:

"Perno Postimees" , 1878.

"Postimees", 1903, 1905, 1928.

"Tartu Eesti Zeitung", 1881.

Allikmaterjalid:

ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv:

fond 384 - Riia Õpperingkonna kuraator

fond 408 - Tartu Õpetajate Seminar

fond 2292 - Tartu Õpetajate Seminari vilistlaskogu.

Полное собрание законов Российской Империи, I870,I875, I876, I877, Санкт-Петербург.

Punased aastad, Mälestusi ja dokumente 1905.aasta liikumisest Eestis, I, Tartus 1932.

Сборник постановлении по министерству народного просвещения, т.т. У, УI, УII, IX, X, XI. С.-Петербург.

x x x

K a r m a , Juhan - suusõnalised mälestused.

S i s u k o r d:

S i s s e j u h a t u s . . . . . Lk. 1

I p e a t ü k k

Sotsiaal-poliitiline ja hariduslik olukord 19. sajandi 60 - 70-ndail aastail ning seminari asutamine . . . . . " 6

II p e a t ü k k

Seminari majanduslik olukord ja kasvandike elu-olulised tingimused. . . . . " 23

III p e a t ü k k

Õppeplaanid ja programmid. . . . . " 48

IV p e a t ü k k

Kasvandike osavõtt ühiskondlik-poliitilisest elust . . . . . " 86

L õ p p s õ n a . . . . . " 109

Kasutatud kirjandus . . . . . " 113